

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra pedagogiky

Diplomová práce

VOLNÝ ČAS DĚTÍ V KONTEXTU RODINNÉHO PROSTŘEDÍ

Vedoucí práce: RSDr. Ján Mišovič, CSc.
Autor práce: Bc. Monika Mikešová
Studijní obor: Pedagogika volného času - navazující

2016

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum

.....

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce RSDr. Jánu Mišovičovi, CSc. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

OBSAH

Úvod	6
1 Volný čas.....	8
1.1 Definice volného času.....	9
1.2 Vývoj volného času	10
1.2.1 Mít nebo být	12
1.3 Chápání času	12
1.3.1 Negativní a pozitivní chápání volného času.....	14
1.3.2 Čas dětí	14
1.4 Volný čas dnes	15
1.5 Funkce volného času.....	16
1.5.1 Charakteristika funkcí volného času	16
1.5.2 Sociologický pohled	17
1.5.3 Psychologický pohled.....	17
1.5.4 Ekonomický pohled.....	17
1.5.5 Výchovně - vzdělávací pohled	17
1.5.6 Zdravotně - hygienický pohled.....	18
1.6 Cíle volného času.....	18
1.7 Způsoby trávení volného času	19
1.8 Faktory ovlivňující výběr aktivit ve volném čase.....	20
1.8.1 Věk	21
1.8.2 Pohlaví.....	22
1.8.3 Rodina.....	22
1.8.4 Profese	23
1.8.5 Velikost bydliště.....	24
1.8.6 Škola.....	24
1.8.7 Vrstevníci	25
1.8.8 Média.....	25
1.8.9 Osobnost jedince	26
1.8.10 Volnočasové instituce.....	26
1.9 Životní styl a volný čas dětí.....	27
1.10 Pedagogické ovlivňování a výchova.....	29

2	Rodina	32
2.1	Historie rodiny	33
2.1.1	Rodina dnes	34
2.2	Působení rodiny na volný čas dětí	36
2.2.1	Faktory v rodině	37
2.3	Funkce rodiny	38
2.3.1	Reprodukční funkce.....	38
2.3.2	Ekonomická a sociální funkce.....	39
2.3.3	Výchovná a socializační funkce	40
2.3.4	Emocionální funkce.....	40
2.3.5	Domestikační funkce	41
2.3.6	Rekreační funkce	41
3	Prostředí	43
3.1	Hledisko podniků	44
3.2	Prostředí podle poškozené složky.....	44
3.3	Rodinné prostředí.....	46
3.3.1	Výchovné styly	46
3.4	Typy rodiny.....	48
3.4.1	Funkční rodina.....	49
3.4.2	Problematické rodiny.....	52
4	Výzkumná část	57
4.1	Cíl a metodika.....	57
4.2	Vyhodnocení, interpretace a diskuze	77
	Závěr	81
	Abstrakt.....	83
	Abstract.....	84
	Použitá literatura.....	85
	Seznam schémat a tabulek	90

Úvod

Volný čas je součástí našeho denního rytmu. Zvláště důležitý je pro děti a mladistvé, totiž utváří jejich pohled na život.

Téma volného času jsem si zvolila proto, že jej považuji za méně frekventované. Avšak neprávem. Volný čas a mimoškolní vzdělávání se podílejí na utváření osobnosti dětí a mládeže, stejně tak jako vzdělávání formální.

K volbě tématu mne vedl i zájem z předchozího studia a nynějšího studia pedagogiky volného času. Dále jsem přihlédla ke své profesi, která se orientuje na práci s dětmi a rodinami.

Na utváření volného času má vliv mnoho faktorů, mezi něž patří věk, pohlaví, hodnotový přístup, a v neposlední řadě především rodina. Rodina jako primární skupina ovlivňuje rozvoj osobnosti.

K utváření osobnosti jedince dochází ve volném čase, který slouží k seberozvoji, k rozvoji fyzické i psychické stránky jedince.

Vzor k utváření volného času čerpáme především z rodiny, poskytuje podněty pro trávení volného času. Pro moji diplomovou práci jsem tedy zvolila rodinné prostředí, co by vzor pro utváření volného času u dětí a mládeže. Není pochyb o tom, že rodina poskytuje příklad, který dětem rodiče ukazují, tím i předávají určité životní styly, podněcují samotné děti k utváření jejich volného času.

Proto jsem zahrnula do diplomové práce téma ovlivňování volného času skrze rodinné prostředí. Rodinná prostředí však nemusí vždy vhodně působit na rozvoj dítěte, tedy ani na jeho utváření vztahu k volnému času. Na základě této domněnky směřuji výzkumnou sondu do dvou typů rodin, jejichž prostředí je funkční a problémové. Diplomová práce se zabývá především volným časem dětí, ať už jej tráví s rodinou nebo mimo rodinu.

Výzkumná část analyzuje trávení volného času dětí ze dvou modelů rodiny. Jedná se o rodiny neproblémové a o rodiny problematické. Takovým problémem v rodinách může být například nezaměstnanost, přetíženost rodin, ale i jiné okolnosti.

Vzhledem ke stanovení výzkumného problému byl zvolen kvalitativní výzkum, jenž dovolí proniknout hlouběji do dané situace a poskytuje podrobný popis.

V diplomové práci budu navazovat na autory, kteří se zabývají tématem volného času a pedagogikou volného času. Dále na autory, kteří se věnují problematice rodin a rodinného prostředí.

Matoušek (1997) věnující se rodinnému prostředí, uvádí, že rodina, jako primární skupina, je důležitým prostředím pro utváření osobnosti jedince, přičemž jej výrazně ovlivňuje a dává mu jakýsi vzor, to se týká i volného času (Matoušek, 1997). Rodina je mimo jiné prostředí, kde se děti učí zacházet s volným časem, kde se vytvářejí podmínky pro volný čas dětí. Chování a prostředí v rodině je jakýmsi předobrazem budoucího vývoje dítěte. S tímto souvisí i funkce rodiny, které by měla působit v rámci celkové funkčnosti a vhodného vytváření životních hodnot všech svých členů.

Navázala bych na práce Kaplánka, Hofbauera, Vážanského a další autory, kteří se zabývají volným časem. Dále bych se opírala o Krause a Poláčkovou a jejich titul *Člověk - prostředí - výchova* (Poláčková, 2001). Spousta (1997) se také zmiňuje ve své knize *Teoretické základy výchovy ve volném čase*, o volném čase dětí, a také zmiňuje vliv rodinného prostředí na volný čas dětí.

Jsou zde faktory, vnější i vnitřní, které ovlivňují trávení volného času. Volný čas má několik funkcí, nechci opominout ani preventivní funkci, která má nezastupitelné místo právě tam, kde je jedinec ohrožen sociálně negativními jevy. Pak je nepochybně důležitá i pedagogizace volného času.

V první kapitole pojednám o volném čase z hlediska funkce, způsobů trávení volného času.

Ve druhé kapitole se budu zabývat rodinou, rodinným prostředím. Neopomenu funkce rodiny, typy rodinného prostředí, z něhož pro tuto diplomovou práci budou důležitá funkční rodina a problémová rodina.

Třetí část pojednává o prostředí. V této části se budu zabývat podněty v prostředí, rodinným prostředím. Zmíním výchovné styly využívané v rodině. Pojednám o funkčním a problémové rodině.

Poslední, čtvrtá část, je věnována výzkumnému šetření a vyhodnocení. Pomocí rozhovorů se pokusím zjistit, zda prostředí ovlivňuje aktivity dětí ve volném čase. Výzkumná část analyzuje trávení volného času dětí ze dvou modelů rodiny. Jedná se o rodiny neproblémové a o rodiny problematické. Takovým problémem v rodinách může být například nezaměstnanost, přetíženost rodin, ale i jiné okolnosti.

Vzhledem ke stanovení výzkumného problému byl zvolen kvalitativní výzkum, jenž dovolí proniknout hlouběji do dané situace a poskytuje podrobný popis.

1 Volný čas

Volný čas tvoří část z našeho dne, je součástí života, a to důležitou, především u dětí, mládeže, ale i dospělých.

Školní i pracovní povinnosti by měly být vyváženy volným časem. Ne každý však dokáže vhodně přemýšlet nad volným časem. A tak někdo volný čas považuje za čas strávený u počítače nebo televize. Jiní se věnují sportu či dalším aktivním činnostem. Další četbě, poznávání, vzdělávání a rozvoji sebe samotných. Volný čas lze určit dle aktivit, které jsou buď pasivní, nebo aktivní povahy a nelze opomenout aktivity, které slouží právě k rozvoji vlastní osoby, mám tím na mysli četbu a rozvoj skrze vzdělávání se. Lidé buď pociťují nedostatek času, nebo přebytek volného času. Záleží na rozdělení celého dne.

Každý si tak utváří volný čas k obrazu svému. Lze říci, že volný čas, ať tedy záleží na našem důkladném uvážení a volbě, by měl sloužit k rozvoji osobnosti. Ať duševnímu rozvoji nebo fyzickému rozvoji. Důležité je umět s disponibilním volným časem nakládat. V opačném případě se volný čas může stát jediným smyslem dne, který v podstatě nemá smyslu většího, než je nuda. Pokud ještě člověk k tomu ztrácí smysl života a vhodně jej nemůže nebo nechce uchopit, schyluje se k volnému času, který je protkán nežádoucími, mnohdy patologickými jevy.

Práci ve smyslu ekonomickém vystřídají odpočinek a volnočasové aktivity. Volný čas však může představovat i problém. Oním problémem může být přebytek nebo naopak nedostatek volného času. Pokud není volný čas čím vyplnit, prožívá se jako nuda. Je důležité přemýšlet nad volbou a náplní volného času. Inspirací může být právě naše rodina. V rodině se děti přizpůsobují náplni dne, tedy i volbě a náplni volného času. Pokud rodiče nabídnou dítěti pasivní formu trávení času, dítě se přizpůsobí, stejně tak se nadchne pro aktivní činnosti strávené v rodině. Dítě se pak snaží nalézat ve svém životě podobné aktivity, na které si zvyklo v průběhu dětství. Dětství je však ovlivněno nejvíce rodinou, kde dítě vyrůstá.

K tématu volného času bych ráda připojila své hodnotové východisko. Volný čas vnímám tak, že je založen na naší svobodné volbě. Tato volba by však nepochybně měla směřovat k dobru našemu i celého okolí. Myšleno tak, že pokud volný čas budeme trávit v parku s přáteli a náplní bude balení cigaret a popíjení alkoholických nápojů, ač se může jednat o svobodnou volbu, rozhodně takto strávený čas bude působit negativně a nebude směřovat k vlastnímu dobru a ani k dobru druhých. Nepochybují o tom, že

správně uchycený volný čas ovlivňuje naši osobnost, mimo to se podílí na prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže.

Obsahem volného času by měla být pestrá struktura aktivit, a to jak intelektuálních, kulturních, zájmových i pohybových (FÁZIK 2013: 13).

1.1 Definice volného času

Tak, jak prošla společnost vývojem, vymezoval se i čas, o kterém se hovoří jako o volném čase. Termín volný čas se používá s oblibou. Ne vždy ale dokážeme uvažovat o volném čase tak, jak je definován z kvalitativního hlediska, často totiž chybí vědomí jeho skutečného obsahu. Volný čas spadá do oblasti pedagogické i sociální, je možné na něj nahlížet po stránce teoretické, ale i praktické. Pojem volný čas se dotýká mnoha pohledů, totiž pedagogického, psychologického, sociálního i ekonomického.

„Volný čas se definuje jako dobu, časový prostor, v němž jedinec nemá žádné povinnosti vůči sobě ani druhým lidem a v němž se pouze na základě svého vlastního svobodného rozhodnutí věnuje vybraným činnostem. Tyto činnosti ho baví, přinášejí mu radost a uspokojení a nejsou zdrojem trvalých obav či pocitů úzkosti“ (SLEPIČKOVÁ 2005: 14).

Pávková uvádí, že volný čas představuje nejdůležitější zdroj společenského, osobnostního a ekonomického rozvoje a významně přispívá ke kvalitě života (PÁVKOVÁ 1999: 32).

Volný čas má sloužit na oddech, regeneraci psychických a fyzických sil, uvolnění po studiu, po povinnostech. Slouží k poznávání světa a k seberealizaci (KRATOCHVÍLOVÁ 2004: 79).

Zejména dnes je možné sledovat nárůst volného času. Volný čas je tu pro všechny.

Definice autorů, kteří se zabývají tématem volného času, se shodují zejména v tom, že by se o této oblasti času nemělo uvažovat jen v rovině nicnedělání. Volný čas je součástí každodenního života a je reakcí na potřeby vzhledem k vývojovému stadiu jedince. Dále záleží na subjektivním chápání volného času, záleží právě i na sociálním prostředí, ze kterého pocházíme. Volný čas by měl být chápán jako příležitost k rozvoji osobnosti přes vhodně zvolenou činnost.

Pávková, Hofbauer a Hájek chápou volný čas jako čas mimo pracovní povinnosti a mimo vázaný čas, který se týká biologicko-fyziologických potřeb, zajišťující normální funkce jedince - spánek, přijímání potravy a podobně. Je to doba, kdy si činnost člověk

může svobodně vybrat a dělat ji rád, zažívat pocit uspokojení a uvolnění (PÁVKOVÁ 2002: 13).

Jde tedy o čas, který zbude po splnění však povinností a potřeb, takový volný čas je potom časem sebeurčujícím a sebevytvářejícím, do něhož se zahrnují odpočinek, zábava, zlepšení kvalifikace, ale i spoluúčast na veřejném životě (HÁJEK 2008: 10).

Další definici lze nalézt v publikaci Hofbauera, který volný čas definuje jako čas, „*kdy člověk nevykonává žádnou činnost pod tlakem závazků, jež vyplývají z jeho sociálních rolí, zvláště z dělby práce a nutnosti zachovat a rozvíjet svůj život. Někdy se vymezuje jako čas, který zbývá po splnění pracovních i nepracovních povinností*“ (HOFBAUER 2004: 13).

Filipcová taktéž nabízí definici volného času. Volný čas je časem využívaným bezprostředně pro sebe, člověk v něm patří sobě, v němž může dělat, co ho baví, co mu přináší potěšení, odpočinek i zábavu (FILIPCOVÁ 1966: 29).

Spousta et al. definuje volný čas z psychologického pohledu, jde o oblast, ve které dochází k ovlivňování a formování osobnosti. Dále uvádí, že jde o oblast, která je neméně důležitá, než působení skrze práci a učení (SPOUSTA 1997: 33).

Němec definuje volný čas jako čas, který je svobodný a činnosti přinášející potěšení, radost, zábavu i odpočinek, rozvíjející tělesné i duševní síly a schopnosti. „*Je to čas, v němž je člověk sám sebou*“, činnosti vybírá a dělá dobrovolně pro sebe i pro druhé, vycházející z vlastních vnitřních zájmů a popudů (NĚMEC 2002: 17). Sama se přiklání k definici volného času podle Němce.

Prvním, kdo se začal zabývat volným časem, byl francouzský sociolog Dumazedier. Vydal publikaci „*Vstříc společnosti volného času?*“, v níž zastával názor, že ziskem moderní společnosti nejsou materiální hodnoty, ale je jím volný čas a vůbec jeho existence. Volný čas chápe jako aktivity mimo povinnosti a závazky. Záleží na jedincově vůli, volný čas pak slouží k odpočinku, pobavení se nebo ke svobodnému zdokonalení tvůrčích schopností (PÁCL, In SPOUSTA 1997: 62).

1.2 Vývoj volného času

Dříve byla pro obyčejného člověka jediným smyslem a náplní dne práce. V 18. století se pracovalo až 16 hodin (PÁVKOVÁ 2002: 19).

K odpočinku, respektive ke spánku uléhávali dělníci pouze na 5 hodin. Žádný čas, který by se dal nazvat volným časem, z pohledu kvalitativního vymezení, pro pracující

dělníky nezbyval. Zimní období s sebou přineslo kratší pracovní dobu, člověk měl tak více volného času pro rodinný život, k odpočinku, pro sebe.

Až do 19. století byl spánek jediný čas na odpočinek. Teprve když byla manuální práce nahrazena prací, kterou prováděly stroje, se začalo uvažovat o volném čase. Volný čas mohl vzniknout až v industriální a postindustriální společnosti. Vznik volného času byl ovlivněn technickým pokrokem, který utvářel podmínky pro vyšší produktivní práci (FÁZIK 2013: 12).

Všechny tyto okolnosti vedly k přibývání volného času, prodlužování let školní docházky, oddělení místa bydliště, prodlužování délky života, uplatňování výsledků vědy, to vše přispělo ke změnám v chápání volného času spolu s větší dostupností. Volného času přibývalo.

Spolu s větším množstvím volného času, který přinesla průmyslová revoluce, se začaly objevovat problémy, nejen u dětí, týkající se patologického trávení volného času. Také dělníci, kteří měli více času, začali propadat alkoholu a následně závislosti. Autoři se začali věnovat této problémové otázce, začali se zkoumat vzorce chování v rodině a jejich přenos na děti. Jeden z autorů, který se věnoval přenosu vzorců chování, byl Robert Owen (JANIŠ 2010: 145).

V 19. a 20. století se začaly budovat zařízení pro děti zaměstnaných rodičů, s cílem pomoci těmto rodinám. Začala se budovat sdružení pro dospělé. Následně pak zařízení pro děti a mládež. V 19. století začala vznikat první sdružení. Vznikala zařízení pro postižené nebo ohrožené děti, jednalo se o výchovná, pečovatelská zařízení. Dále vznikaly sportovní a turistické organizace a sdružení. Nejstarší je sdružení YMCA, křesťanské sdružení mladých mužů, následně vzniklo takovéto sdružení pro ženy. Počátkem dvacátého století vznikl skauting.

V 19. století se začala rozšiřovat i tištěná média, která byla určena právě věkové kategorii dětí a mladistvů. Pozornost byla směřována mládeži, dětem a jejich volnému času.

Na našem území měly vliv na strukturu aktivit volného času především změny, které nastaly po roce 1989, svoboda a demokracie.

Dnes je volný čas pokládám za samozřejmý. Člověk díky němu kompenzuje každodenní, všední běh povinností.

1.2.1 Mít nebo být

Kvantita ve volném čase převládá nad kvalitou, místo „být“ chceme „mít“. O těchto kategoriích pojednává psycholog, sociolog a filozof Erich Fromm ve svém díle *To Have or to Be*, tedy *Mít, nebo být*.

„Mít“ vysvětluje tak, že vztah ke světu je vztahem majetnictví, ve kterém si chceme věci, a dokonce i sebe sami udělat majetkem. „Být“ chápe jako pravou přirozenost. (FROMM 2001: 39-40). Odpadá spousta povinností, příkladem může být zabezpečení a starost o domácnost, a místo toho přibývá další čas, který je tvořen přídavným jménem volný.

V oblasti volného času jsou to komerční nabídky, které se orientují na konzumní prožívání času. Slibují zážitky. Ve skutečnosti však člověk čas nevolí podle vlastní libosti, ale podle nabídky. Volný čas za něj plánují média, zábavní centra. Už z důvodu, aby člověk i ve volném čase tedy „byl“, je třeba kriticky uvažovat nad nabídkami volného času. Nevhodné činnosti mohou mít ničivé důsledky. Je třeba tedy oblast volného času a činnosti ve volném čase uchopit tak, aby se staly vhodným vzorem, který si především děti ponесou s sebou dále po celý život.

1.3 Chápání času

Každý z nás se rodí do určité doby, tedy do určitého času. Čas je doba, kdy se odehrává život. Lidé vnímali rytmus a změny v čase. Čas začali dělit, jelikož pro ně bylo výhodné určit a přizpůsobit se rytmu, ať dennímu či ročnímu. Čas tedy lze dělit z různého pohledu, příkladem je dělení na roční období nebo na den a noc. Dále se čas dělí na cyklický a lineární. Cyklické vnímání času je charakteristické opakujícími se událostmi, které přicházejí v danou dobu. Oproti tomu lineární chápání času je charakteristické jedinečností a neopakovatelností událostí.

Z hlediska volného času se čas dělí na pracovní, polo-volný a volný.

Pracovní čas je časem povinností, které je třeba splnit. Polo-volný čas nebo také čas vázaný čas (JANIŠ 2010: 144-146). Jde o čas, který je vyplněn každodenními povinnostmi. Zahrnuje se sem i hygiena, fyziologické děje a potřeby. Volný čas se potom definuje jako čas, který zbude po odečtení pracovního i polo-volného času. Volný čas je čas bez povinností, je vlastním časem, časem pro sebe samotné, ale také pro druhé, je založen na individuální volbě.

Volný čas se dá chápat rozdílně. Takový rozdíl lze najít právě v chápání volného času u dětí a dospělých. Pro děti je to čas, kdy nemusejí vstávat ráno do školy, nemusejí sedět ve škole, nemusejí se učit. Volný čas je tedy pro ně čas, kdy nemusejí jít do školy a takový čas využijí podle své libosti, ať se jedná o jakoukoliv aktivitu (BRINDZA 1984: 44-45).

Vhodně uspořádaný volný čas a aktivity slouží i jako prevence před nežádoucími jevy, především u dětí a mládeže.

Dospělí lidé skrze pracovní vytíženost mají volného času méně ve srovnání s dětmi. Volný čas a aktivity mimo práci a povinnosti chápou jako čas k oddychu, odpočinku, k nabrání sil k práci.

Volný čas je možné chápat jako protiklad k povinnostem. Volný čas je tedy svobodný čas od povinností. Už v antice se chápal volný čas jako čas bez povinností, bez práce, ve kterém je možné se věnovat kulturním, uměleckým i občanským činnostem.

Volný čas jako forma činnosti. V tomto pojetí jsou to činnosti bez povinností. Může jít o činnosti, jejichž účelem je odpočinek, ale i zábava a další.

Volný čas jako časový prostor je prostor po splnění všech povinností a nezbytností, i těch fyziologických. Volný čas je tedy pro jedince dobou navíc.

Volný čas je dnes pro všechny, už není výsadou vyšších vrstev. Proměňuje se tak, jak se mění podmínky společnosti. Roli ovšem mohou hrát peníze, sociální postavení. Sociální postavení tedy ovlivňuje způsob trávení volného času.

Na volný čas lze nahlížet i jako na formu sociální pomoci. Volný čas jako pomoc poskytují nejčastěji instituce, které mohou díky organizování času a uspokojování potřeb pozitivně působit na rozvoj dítěte, taktéž pomáhá odstranit jeho nedostatky.

Může jít například o pomoc dětem ze sociálně slabého prostředí, stejně může jít o staré lidi, handicapované, kteří ve volném čase nalézají uspokojení, zábavu nebo možnost seberealizace.

Jedinec je ovlivněn skupinou, do níž patří, ve které se vyvíjí, vyrůstá, nabývá vědomostí a zkušeností. První skupinou je rodina, dále jsou to sekundární skupiny, ve kterých se jedinec pohybuje. Volný čas strávený ve skupině má nemalý význam. Jedinec se řadí do skupiny s podobnými zájmy, životním stylem. Členství je však podmíněno například rodinou, pohlavím, místem bydliště (SLEPIČKOVÁ 2005: 11-13).

1.3.1 Negativní a pozitivní chápání volného času

Volný čas je možné chápat dalšími dvěma způsoby, buď negativně či pozitivně.

Negativní vymezení přisuzuje volnému času zbytkovou kategorii. Volný čas je čas, který zbude po všech běžných každodenních povinnostech, ať jde o školní docházku, o pracovní, společenské, rodinné povinnosti i fyziologické potřeby. Toto pojetí je tradiční, historicky starší, přístup vymezení je sociologizující (ŽUMÁROVÁ, In VÝCHOVA A VOLNÝ ČAS 2006: 21). Negativní chápání souvisí s kvantitativním hlediskem. Volný čas je zůstatek času po odečtení všech povinností (FÁZIK 2013: 13).

Naproti tomu pozitivní chápání volného času je založeno především na chápání volného času samotným člověkem. Nejde tedy tolik o to, o jakou činnost jde, nýbrž o to, jak jej člověk chápe a prožívá. Člověk může být v tomto volném čase sám sebou, věnuje se tomu, co ho baví. Působení volného času směřuje na rozvíjení a obnovení fyzických, duševních stránek jedince, zároveň činnost rozvíjí i tvůrčí schopnosti a motivuje k dalšímu rozvoji. Jedná se o psychologizující přístup.

Pozitivní vnímání času tak dovoluje prožívat skutečně volný čas celou osobností. Pokud si děti a mládež volí činnosti, které jsou zdrojem zážitků, radosti a uspokojení, stávají se trvalou součástí jejich života (ŠVIGOVÁ 1967: 68). V tomto přístupu jde o kvalitativní hledisko.

1.3.2 Čas dětí

Náplň činností v jednotlivých úsecích času se bude odlišovat od aktivit dospělých. Nicméně k práci dospělých lze přirovnat povinnosti dětí, které jsou společensky zakotveny.

Pracovní čas dětí tedy představuje povinnost školní docházky a vzdělávání. Na povinné vyučování připadne nejméně 20 hodin týdně. Počet hodin za celý týden se obvykle navyšuje vzhledem k věku a tedy i ročníku, který dítě navštěvuje. Do pracovního času lze zařadit činnosti, které souvisí se školou, cesta do školy, cesta ze školy, psaní úkolů a další příprava na vyučování.

Za mimopracovní čas dětí lze považovat činnosti mimo čas, který je vyhrazen pro povinnosti. Jde především o uspokojení biologicko-fyziologických potřeb. Do mimopracovního času se řadí spánek, hygiena, jídlo. Stejně tak lze do tohoto času řadit pomoc s domácími pracemi.

Volný čas je čas, který zůstává po činnostech v čase pracovním i mimopracovním. Je to čas, ve kterém se může dítě relativně svobodně rozhodnout, jakými činnostmi jej vyplní. Je to čas na záliby a na oddych. Volný čas kultivuje osobnost a rozvíjí jeho dispozice.

1.4 Volný čas dnes

Dnes je volný čas součástí života téměř každého z nás, není jen výsadou vybraných skupin, jak tomu bylo v minulosti.

Volný čas se postupně utvářel, rozšiřoval a dnes s ním máme možnost volně disponovat, je součástí žití. Je hodnotnou oblastí, která si nezaslouží přehlížet a nakládat s ní bezmyšlenkovitě. Většina toho, o co lidé projevují zájem, právě spadá do části dne, kdy nemají žádné povinnosti.

Výzkumy přinášejí informace o růstu volného času. Poukazují na jeho význam. Zábava, společenské kontakty a štěstí jsou pojmy, které se staly důležité. Ve společnosti však stále zůstává největší hodnotou práce (srov. VÁŽANSKÝ 1995: 32).

Volného času přibývá, přesto lidé pociťují nedostatek volného času. Tento pocit se snaží odstranit, tím, že vybavují domácnosti moderní technikou, která má za úkol urychlit další práci (srov. SPOUSTA 1994: 14).

Možností, jak využít volný čas, přibývá, nabídka volnočasových aktivit roste. Oblast volného času prochází jak kvalitativním, tak kvantitativním vývojem (HOFBAUER 2010: 30). Volnočasové aktivity reagují nejen na zájmy dětí, ale pomáhají rozšiřovat poznatky, vědění i profesní ambice, příkladem mohou být přírodovědné, technické, jazykové, divadelní, taneční, sportovní a jiné kroužky. Rychlý vývoj ve všech sférách společenského života si žádá i větší připravenost dětí tak, aby dokázaly reagovat na změny společnosti, aby se dokázaly do ní bezproblémově začlenit. Význam vzdělanosti je nepochybný. Celková připravenost dítěte se netýká pouze vědomostí, nýbrž zahrnuje i volnočasovou oblast. Cenným nápomocným nástrojem oblasti volného času se stala psychologie volného času. Napomáhá porozumět okolnostem směřujícím ke kvalitě volného času, která se zakládá na pedagogickém ovlivňování a odborném vedení.

Význam volného času roste. Dnes je volný čas něčím, co je individuální, s čím svobodně nakládáme, můžeme jej využít, ale i promarnit. Vyvíjí se především obsahová náplň. Tato skutečnost ovlivnila i hodnotovou orientaci společnosti (FÁZIK 2013: 83).

Otázka "volného času" je častým předmětem úvah a diskusí, méně pozornosti se jí však dostává ve výzkumné oblasti (FÁZIK 2013: 82).

1.5 Funkce volného času

Volný čas plní i určité funkce. Jedná se o funkci sociologickou, psychologickou, ekonomickou, výchovně - vzdělávací neboli pedagogickou, zdravotní. Funkce jsou plněny v různé míře a vzájemně se ovlivňují.

1.5.1 Charakteristika funkcí volného času

Volný čas by neměl být lehkomyšlně využíván, měl by totiž plnit určité funkce. Nejúplnější přehled funkcí volného času uvádí Horst W. Opaschowski (HOFBAUER 2004: 14-15). Stanovil celkem osm funkcí, mezi které zařadil:

- Rekreaci - pod rekreací si můžeme představit uvolnění, odpočinek jak fyzický, tak duševní.
- Kompenzaci - funkce má za úkol vyvážit volný čas a čas povinností, vyrovnává tyto dva časy.
- Kontemplaci - kontemplací se rozumí hledání smyslu života, jeho uspořádání.
- Komunikaci - volný čas je i časem setkávání s kamarády a dalšími lidmi, s nimiž dochází ke vzájemné komunikaci.
- Výchovu a vzdělávání - skrze volný čas se učíme, poznáváme, tvoříme. Pro některé jedince může být dokonce náplní volného času vzdělávání, jako jsou například vzdělávací kurzy.
- Integraci - scelení, ucelení a stabilizace rodiny, ale také se týká i vrůstání do společnosti.
- Participaci - participací se rozumí podílení se na společenských, veřejných věcech.
- Enkulturu - jde o kulturní rozvoj, jak vlastní kultury, tak jiných kultur.

Na volný čas a jeho funkce může být pohlíženo různě. Autoři, kteří se zabývají tématem volného času, stanovují podobné funkce volného času. Mezi nejčastější se řadí právě odpočinek, rozvíjení osobnosti a zábava.

1.5.2 Sociologický pohled

Mezi sociologické funkce nepochybně patří komunikace, sociální interakce, tedy utváření vztahů mezi lidmi navzájem (PÁVKOVÁ 2008: 71-72). Děti a jejich volný čas, z tohoto pohledu ovlivňuje primární skupina, spolu se sekundární skupinou a dalšími faktory.

Rodina a její vliv na děti, ať pozitivní nebo negativní, je výrazný. Rodina, ač působí nejméně výrazně, není však jedinou skupinou s vlivem na děti, mládež a jejich utváření a volbu volného času. Sociologický pohled bere v úvahu veškeré sociální vazby a vztahy. Vliv má i vrstevnická skupina. Jelikož děti tráví čas ve škole, je dalším vlivným prostředím, mezi něž patří spolužáci, ale i učitelé a vychovatelé.

Volný čas dává příležitosti k navozování a utváření sociálních vztahů.

1.5.3 Psychologický pohled

Tak jako psychologie pracuje s pojmem osobnosti a jejího rozvoje, rozvoje všech jejích složek, tak i psychologický pohled volného času bude plnit funkce v této rovině. Volný čas by měl rozvíjet tělesnou, psychickou i sociální složku.

Mezi funkci psychickou lze zařadit podle Dumazediera zábavu, rozvoj lidské osobnosti a odpočinek (PÁVKOVÁ 2002: 15).

1.5.4 Ekonomický pohled

Z ekonomického hlediska půjde o investice, náklady, výdaje a návratnost. Půjde o konzum volnočasových aktivit. Stále více nás ovlivňují média, reklama a komerční nabídky, které z volného času chtějí z hlediska ekonomické stránky vytěžit. Lidé jsou konzumenti nabídek tohoto času. Jejich volný čas není skutečně svobodným, nýbrž je člověk ovlivněn a zlákan. Jejich volný čas a činnosti rádooby vychází ze svobodné volby, nýbrž spíše vychází z nabídek a slibů nezapomenutelných zážitků (PÁVKOVÁ 2008: 15).

1.5.5 Výchovně - vzdělávací pohled

Sám název napovídá, že se mezi výchovně - vzdělávací pohled řadí výchovná a vzdělávací funkce. Volný čas je z pedagogického hlediska nedílnou součástí výchovy. Jde o výchovu mimo-vyučování. Pedagog volí pedagogické postupy a využívá

prostředky tak, aby i volný čas měl vliv na rozvoj a formování osobnosti. V pedagogice jde o cílevědomé a záměrné formování, pedagog musí dané postupy mít vhodně promyšlené a uchopit je takovým způsobem, aby vedly k získávání nových a upevňování daných dovedností, znalostí, vědomostí a ostatních kompetencí.

Výchova a vzdělávání napomáhá k seberealizaci. Do této funkce lze zasadit i preventivní složku v podobě informací, stejně tak ji lze hledat v následujícím pohledu, zdravotně -hygienickém, který přispívá k prevenci z hlediska zdraví (PÁVKOVÁ 2008: 69-70).

1.5.6 Zdravotně - hygienický pohled

Zdravotně - hygienický pohled zdůrazňuje funkce, které přispívají k správnému rozložení činností. Klade se důraz na střídání činností. Čas strávený ve škole musí děti vhodně proložit časem mimo vyučování. Toto rozložení části dne by mělo přispívat ke zdravému duševnímu, tělesnému i sociálnímu rozvoji. Mezi funkce, které volný čas z tohoto pohledu zabezpečuje, se řadí: usměrňování režimu dne podle biorytmů a výkonnostní křivky, vedení ke zdravému stravování a k upevnění hygienických návyků. Důraz je kladen i na pohyb, který volnočasové činnosti poskytují oproti sedavému způsobu činnosti (PÁVKOVÁ 2008: 70-71).

1.6 Cíle volného času

Volný čas by měl přispívat k vhodným cílům jedince, aby bylo jasné, proč si volíme volný čas právě takový. Volba vychází z dobrovolnosti, ze zájmů, potřeb, postojů, ale i motivů. Proto je důležité vnímat a uvažovat o volném čase právě v kvalitativní rovině. Volný čas by měl vést k rozvíjení životních možností, volný čas je totiž dostupný pro každého, disponujeme s ním, utváříme si ho, zhodnocujeme a snažíme se, aby volný čas poskytl cíle, které nám zdůvodňují, proč si jej volíme právě takový a proč je oblast volného času důležitá.

Rekreace, oddech, uvolnění a načerpání nových sil vedou k duševní rovnováze. Může jít o rekreaci aktivní, která uvolní přebytečnou energii, nebo pasivní, zde jde o uvolnění.

Kompenzace - má za úkol vyrovnat, tedy kompenzovat volný čas vzhledem k povinnostem.

Kontemplace slouží k vyvažování aktivního, praktického života. Jde o hledání sebe sama, o hledání identity, ale i odstupu k sobě, hledání vlastní orientace v životě.

Participace znamená spoluúčast či spolupodílení se na něčem.

Integračním cílem je sjednocování lidí, rodiny, částí života k celku.

Enkulturační je začleňování do kultury, i zde jde o integraci, včlenění se do určité kultury.

Edukace umožňuje poznávat nové věci, přiučit se novému, získávat dovednosti, vědomosti a upevňovat získané vědomosti.

Komunikací dochází k utužování vztahů, kontaktů, možnost se scházet a konverzovat s vrstevníky, s lidmi podobných zájmů.

1.7 Způsoby trávení volného času

Volný čas lze prožít aktivně, nebo jej trávit pasivně. Rozdělení se odvíjí od zapojení jedince do činností, aktivit.

Aktivní způsoby trávení volného času zahrnují především sportovní činnosti a další aktivity spojené s pohybem, vycházky či cestování. Mezi pasivní činnosti se řadí aktivity, které nepodléhají zvýšenému úsilí, nejčastěji se myslí sledování televize, poslech hudby, někteří autoři mezi pasivní činnosti řadí i čtení knihy (srov. MINGO 2014: 429).

Čtení knih a další estetické činnosti bych spíše zařadila do skupiny činností, které vedou k rozvoji a podporují tvořivost, ale zároveň poskytují uvolnění a oddech.

Slepičková aktivity ve volném čase dělí do několika kategorií:

- Manuální - kutilství,
- Fyzické - do nichž spadá sport,
- Kulturně umělecké receptivní - týkají se více poslechu, četby, návštěv kulturních organizací,
- Kulturně umělecké tvořivé - herecká, pěvecká, estetická činnost jedince,
- Aktivity kulturně racionální - dobrovolné vzdělávání všeho druhu, od luštění křížovek po vzdělávací kurzy a samo-vzdělávání,
- Společenské formální - schůze, společenské neformální - rodinné, návštěvy kaváren,
- Hry - společenské, sběratelství,

- Pasivní odpočinek - popíjení kávy, kouření, polehávání (SLEPIČKOVÁ 2005: 22).

Rozdělení činností nabízí i Dumazedier, který je rozčlenil do pěti skupin, jsou to činnosti sociální, manuální, estetické, intelektuální a fyzické (ŠVIGOVÁ 1967: 76).

Spektrum činností ve volném čase je opravdu bohaté. Samozřejmě záleží na mnoha faktorech. Jeden z faktorů pro výběr je dostupná nabídka v daném místě a vlastně i roční období, které vybízí k mnoha aktivitám.

Děti a dospělí mají na výběr. Děti však disponují s volným časem ve větší míře, jsou tedy největší skupinou konzumentů. Činnosti by dětem měly přinášet nové možnosti a motivaci.

Ať je tedy výběr jakýkoliv, volba by měla být především svobodná vzhledem k individuálním potřebám. Takto to však nemusí platit u dětí, na jejich utváření volného času se podílí i rodina. Aktivity by měly přinášet jedinci radost a spontánnost, oprostít ho od příkazů a povinností. Volný čas je možné promarnit, smysluplně naplnit, je možné s ním hospodařit, měl by být vyjádřením sebe sama, přístupem k celkovému životu.

Publikace *"Hodnoty a postoje v ČR 1991-2008"* nabízí přehled v datech, která mapují důležitost činností ve volném čase. Pokles aktivit, dle věku 18 - 60+, lze zaznamenat v důležitosti setkávání se s novými lidmi, relaxací ve volném čase, učení se novému. Důležitosti těchto činností ovlivňuje vzdělání. Lze hovořit o vzestupné důležitosti těchto činností vzhledem k dosaženému stupni vzdělání (RABUŠIC 2009: 114-117).

1.8 Faktory ovlivňující výběr aktivit ve volném čase

Člověk je bio-psycho-sociální jedinec, je ovlivněn mnoha faktory, které mají vliv i na výběr aktivit ve volném čase.

Výběr volnočasových aktivit je ovlivněn různými faktory. Aktivity jedinec volí vzhledem k věku. Volný čas se bude lišit a postupně utvářet, v dospělosti se pak v nejlepším případě stane součástí našeho každodenního běhu povinnostmi. Výběr aktivit ovlivňuje sociální prostředí, mimo to ale i postoje jedince k volnému času, roli hraje zajisté i celková osobnost jedince.

Do sociálního prostředí, které ovlivňuje výběr, lze zařadit: rodinu, vrstevníky, školu, média, lokalitu, místo, kde žijeme a i institucionální nabídku aktivit pro volný čas.

Pokud jsem se zmiňovala o osobnosti jedince, tak i tady je třeba připomenout determinaci biologickou, sociální či psychologickou.

Přičemž platí, že sociální prostředí, postoje jedince a osobnost jedince se vzájemně ovlivňují.

Na volný čas nemůžeme nahlížet izolovaně, ale jako na součást života. Volný čas by měl být utvářen zodpovědně, jelikož volba a náplň se podílejí na utváření jedincových postojů a jeho životního způsobu. Volba by měla vycházet především z vlastního rozhodnutí, ze subjektivní volby zájmů jedince. Nicméně jako sociální bytosti žijící v určitém místě jsme ovlivněni i hodnotovými postoji dané kultury, do níž se dítě narodí a v níž vyrůstá.

Zejména děti jsou ovlivněny vrstevníky a školou, kde tráví poměrně mnoho času. Nicméně rodina je důležitá sociální skupina, mimo jiné právě i z hlediska ovlivňování volného času a v něm volnočasových aktivit, „*část volného času mládeže se realizuje v rodinném prostředí*“ (BLÁHA 1980: 31). Záleží také na ekonomické funkci rodiny.

Jednotlivým faktorům se blíže budu věnovat v následujících podkapitolách.

1.8.1 Věk

Věk je jeden z faktorů, které ovlivňují náplň volného času. Děti školního věku, i když jejich povinností je školní docházka, disponují s množstvím volného času.

Zrání osobnosti jedince a to po všech již zmiňovaných stránkách, psychické, sociální, fyzické ovlivňuje výběr aktivit volného času. S dosažením určitého věku tedy dochází k rozdílné volbě aktivit. Výběr aktivit dle věkového zrání umožňuje další zrání, právě skrze možnosti a aktivity, které jsou vhodně adekvátní k věku. Výběr je ale zároveň formován i sociálním prostředím a postoji společnosti. S věkem, který je jedním z faktorů ovlivňujících výběr volnočasových aktivit, dochází i k rozlišení aktivit (srov. FILIPCOVÁ 1967: 56). Podle pohlaví náplň volného času u chlapců je více či méně odlišná od aktivit volného času dívek.

1.8.2 Pohlaví

V určitém věku dojde u muže a ženy k rozdílům ve způsobu trávení volného času. Toto genderové rozdělení je postaveno na rozdělení rolí ve společnosti. Volný čas ženy a muže se liší (srov. TUČEK 2000: 50).

Jisté představy a názory jsou vštěpovány již v předškolním věku. Nejde však jen o výběr volnočasových aktivit, jde o odlišnou výchovu mezi dívkou a chlapcem. Dívka je vedena k projevování emocí, chlapec k potlačování emocí. Chlapci je připomínáno to, že by měl být výkonný, samostatný, výbojný, odolný. Naopak dívky jsou vedeny k závislosti. U ženského pohlaví se předpokládá menší fyzická zdatnost a vůbec odlišná konstituce s porovnáním mužského pohlaví. I tento fakt ovlivňuje výběr aktivit.

1.8.3 Rodina

Rodina má prvotní a tím také zásadní význam pro formování osobnosti jedince. Formuje psychické, sociální a tělesné stránky jedince, působí na celkové zdraví. Rodina je základní buňkou společnosti a rozhodně není uzavřenou jednotkou. Sama rodina je ovlivněna kulturním, historickým a sociálním vývojem společnosti, ale i životními podmínkami v dané době, ve které se nachází (MATOUŠEK 1998: 335).

Rodina je prvotním modelem pro dítě.

Dítě tyto modely přebírá nápodobou a identifikací s celkovým prostředím a funkčností rodiny. Poskytuje dítěti vzor. Předává dítěti kulturní vzorce, postoje, hodnoty a návyky, ovlivňuje jeho životní styl, který se týká i volného času. Rodina je prostředím, které ukazuje a nabádá dítě k určitému vytváření budoucnosti, předává a ukazuje dítěti hodnotový žebříček, s kterým jedinec dále libovolně nakládá. Základy jsou však položeny právě v rodině.

Rodina je základem společnosti i jednotlivce.

Rodina může rozvoj jedince stimulovat, stejně tak se ale může stát zdrojem brzdění rozvoje jedince. Pokud je jedincův vývoj opožděn z hlediska vývojového i sociálního, v tom případě rodina nefunguje a je zanedbávaná některá z jejích funkcí¹.

Rodina plní jednu z rolí při výběru aktivit ve volném čase, přičemž záleží i na sociálních a ekonomických poměrech rodiny. Záleží na počtu dětí, bytových

---

¹ Více k funkcím rodiny v samostatném oddíle, Kapitola č. 2, Rodina.

podmínkách, materiálních podmínkách. Tyto faktory ovlivňují do značné míry styl života v rodině (FILIPCOVÁ 1967: 57).

Děti, kterým rodina může poskytnout modernější materiální vybavení a finančně investovat do různých volnočasových aktivit zájmového vzdělávání, budou trávit a vybírat činnosti ve volném čase odlišněji než děti v materiálně chudším prostředí (srov. SAK 2000: 147).

Situace v rodinách se mění. Nadměrně pracující rodiče, které se orientují na materiální hodnoty, uvádějí, že se o trávení volného času dětí nezajímají. Hofbauer uvádí, že na aktivity dětí se neptalo 21% rodičů (HOFBAUER 2004: 42).

Rozdíl v trávení a výběru aktivit závisí také na rodinném prostředí, záleží na vzájemné komunikaci rodiny, na společně stráveném čase, ale i na hodnotách v rodině. Pokud je v rodině nejvyšší hodnotou vzdělání, výběr aktivit a podpora dětí ze strany rodiny po této životní cestě bude odpovídat této hodnotě. Záleží i na dosaženém vzdělání dospělých členů rodiny a s tím související charakter práce.

Sak se vyjadřuje takto: *„Významnou roli při výběru způsobů volného času konkrétního jedince má například sociokulturní úroveň rodiny, která je v současnosti vyjádřena vzděláním rodičů. Bohatší sociální pole a kulturnější rodinné prostředí příznivěji ovlivní kulturní rozvoj dítěte“* (SAK 2000: 151).

1.8.4 Profese

Většina jedinců se snaží kompenzovat náplň práce s náplní volného času. Sedavé a manuálně nenáročné profese mohou být snáze kompenzovány aktivnějšími činnostmi, naopak manuálně náročná práce jsou kompenzovány pasivnějším výběrem činností volného času. Přičemž nelze opomenout další vlivy, například věk a pohlaví.

I tímto je tedy jedinec v rodině, při utváření a výběru volnočasových aktivit ovlivněn.

Rodina, jakožto výchovné prostředí, dětem předává i znalosti. Tyto informace může dítě využít ke svému osobnostnímu růstu, ve volném čase získané znalosti může prokázat ve své tvořivosti. Podnětné prostředí rodiny a výchova v rodině jsou tedy neméně důležité při utváření aktivit ve volném čase.

1.8.5 Velikost bydliště

Místo, kde žijeme, je další v řadě determinantů, které ovlivňují výběr volnočasových aktivit (srov. FÁZIK 2013: 23). Děti žijící ve městě mají k dispozici bohatší institucionální základnu, co se týká výběru činností, na druhé straně velká města jsou zdrojem nástrah.

Pro rodiny ve městech je více či méně typické uzavírání se do úzkého rodinného kruhu. Živý kontakt s přáteli střídá kontakt virtuální.

Některá menší města vybízejí k aktivitám v přírodě, k pěším túrám nebo turistice dalších druhů. Institucionální nabídka, ač existuje, nemusí být tak pestrá. Záleží také, jak se na nabídce volnočasových aktivit podílí zastupitelé města.

Vesnice nabízejí především pobyt v přírodě. Za širší nabídkou se často musí dojíždět. Dnes se však vesnice snaží pro děti a mládež budovat alespoň hřiště s různými prvky obohacené o sezonní nabídky, zejména letní (KRAUS 2008: 68-69).

1.8.6 Škola

Škola je instituce, která uchovává a traduje výsledky lidské duchovní a hmotné kultury, předává je v cílech vzdělávání a výchovné činnosti. Škola svými specifickými enkulturačními a socializačními aktivitami pečuje o rozvíjení individuálních a osobnostních dispozic žáků. Škola by měla přispívat k vytvoření stabilní postoje a hodnotové orientace.

Škola je součástí života dětí. S prvním usednutím do lavice v ní děti prožívají část dne, některé dokonce i větší část. Je nejvýznamnější sekundární institucí socializace dítěte. Škola děti vybízí k činnostem různého charakteru. Nelze opomenout ani jednu z úloh školy, a to motivovat ke správnému, zdravému životnímu stylu a i výběru volnočasových aktivit. Škola se snaží stabilizovat to, co dítě získalo v rodině, v některých případech se snaží měnit to, co jedinec získal v primární socializaci. Záleží na přístupu a typu školy. Alternativní školy dovolují svým žákům a dávají možnost rozvíjet tvořivost i skrze učení. Školy s tradičním typem výuky se spíše zaměřují na předávání informací v podobě poznatků a memorování.

Dále ke škole patří školní družiny a školní kluby, které nabízející smysluplné využití času po skončení vyučování. Nabízí dětem činnosti sportovní, odpočinkové, estetické, hudebně- pohybové a jiné (srov. ŽUMÁROVÁ, In. HODANĚ 2002: 92).

1.8.7 Vrstevníci

Vrstevníci, zejména v určitém věku, jsou jednou z vlivných skupin dětí. Ačkoliv již v předškolním věku se vytvářejí herní vrstevnické skupiny, školní věk je pro vytváření těchto skupin typický. Skrze vrstevnickou skupinu také probíhá socializace. S vrstevníky lze sdílet soubor specifických norem, vzorců chování, životní styl, hodnoty. Kolektivity vrstevníků nespojuje pouze věková blízkost, ale i názorová blízkost jednání (KRAUS 2014: 100).

Vrstevnické skupiny ovlivňují i volný čas, činnosti volného času. Pokud se chce jedinec začlenit, musí sdílet podobný zájem. Kamarádi spolu tráví společný volný čas, ať třeba ve volnočasovém zařízení. Vzájemné setkávání je zdrojem společných zážitků, možnosti seberealizace. *„Jejich činnost probíhá převážně ve volném čase“* (KRAUS, 2008: 90).

1.8.8 Média

Mezi média například řadíme televizi, internet, rádio, tisk, ale i další. Volný čas se začal postupně ovlivňovat prostřednictvím médií, i medializovat.

Objevují se články, které se týkají zdravého životního stylu dětí a mládeže, jejich volného času a vůbec celkového životního způsobu. Mezi nejvýraznější médium, které působí na děti, patří reklama. Děti jí jsou vystavované již od útlého věku, některé z reklam jsou tedy namířeny na dětské zákazníky. Reklama se stává nebezpečnou, ovlivňuje životní styl, fyzické i psychické zdraví (NEFAT 2011: 49-51).

Odborníci se zabývají dopadem tisku, internetu, a dalších médií na chování i trávení volného času dětí (srov. STRASBURGER 2014: 9-11).

Mnohé výzkumy potvrzují, že čím dál tím větší procento dětí tráví volný čas u počítače a televize již v předškolním věku (ŠEĎOVÁ 2007: 32,37).

Televize a počítač sice nabízejí trávení volného času, chybí však subjektivní prožitek spojený se zážitkem a potěšením.

Tento model si s sebou nesou i do dalších let svého života. Takto pasivně strávený volný čas má dopad na rozvoj osobnosti jedince. Moderní technika by měla mít za úkol urychlit přínos informací, tudíž by měli mít lidé k dispozici více volného času, ovšem i přesto moderní komunikační technika přinesla do oblasti volného času negativní následky a virtuální realita se stává náplní volného času.

1.8.9 Osobnost jedince

Za determinantu ve výběru činností ve volném čase lze považovat i osobnost jedince. Jde o typ osobnosti. Můžeme se setkat s různými charakterovými typy. Jedno z rozdělení nabízí Erich Fromm (COLLIN 2014: 128-129). Rozlišil charakter neproduktivní a produktivní. Lidé s neproduktivním charakterem nepřijali plnou odpovědnost za své činy a i jednání, brání se osobnímu růstu. Fromm rozlišil čtyři typy neproduktivního charakteru, receptivní, vykořisťovatelský, hromadivý a tržní. Receptivní typ se raději smíří se svou rolí, než aby se pokusil o změnu. Vykořisťovatelský typ nese charakteristiku násilí a plagiátorství. Hromadivý typ bojuje, chce stále víc a víc. Tržní typ osobnosti umí prodat vše a dokonce i svou image.

Produktivní typ jedince hledá v životě smysl, chápe nové jako výzvu, jsou to lidé uvažující s racionalitou a jsou otevření, milující.

Jiné typy nabízí Riesman, společensky podmíněný typ, industriální typ, konzumní typ člověka. Další typy uvádí, z českých autorů, Švigová. Tyto charakterové typy osobnosti se dotýkají a ovlivňují volný čas (ŠVIGOVÁ 1967: 140-145).

Typ sociálně orientovaný - vychází z toho, že člověk je sociální bytost a tudíž volný čas vyplňuje prací ve spolcích, dobrovolných činnostech a v dalších zařízeních, kde se uplatní pomoc druhému člověku

Typ esteticky orientovaný - takový typ člověka má zájem tvořit, zajímá se o umění, ať už jde o činnosti rétorické, literární, malířské, hudební.

Typ teoreticky orientovaný - tento jedinec se touží vzdělávat, poznávat nepoznané, upevňovat získané. Práci, kterou si sami zvolili, přijímají tak, že je pro ně i náplní ve volném čase.

Typ konzumní orientace - sám název napovídá, že jde o jedince, kteří se dostali do pout konzumu, nabídek, mít je pro ně důležitější než být. Takové typy hůře nalézají v postojích, názorech a v celkovém životě stálost.

Typ sportovní orientace - takové typy ve volném čase volí sport, patří sem i fanoušci, kteří horlivě drží palce a podporují tým, kterému fandí.

1.8.10 Volnočasové instituce

Instituce patří rovněž k faktorům, které ovlivňují volný čas. Instituce, kromě samostatně zmiňované školy a rodiny, zejména ty, které jsou zaměřeny na zájmové vzdělávání a nabízejí nabídku, více či méně pestrou. Cílem by mělo být oslovit co možná největší

počet zájemců a zaujmout i ty, kteří jeví malý nebo žádný zájem o činnost ve volném čase.

Vzdělávání v institucích je ošetřeno legislativně. Mělo by být prováděno kvalifikovanými odborníky pedagogy. Jde o výchovné ovlivňování skrze volný čas a ve volném čase.

A to nejen tak, že má dítě, popřípadě i zájemci jiných věkových skupin možnost výběru, ale také dochází k samostatnosti, k rozvoji komunikace, motivace a vůbec k celkovému rozvoji a formování osobnosti.

Kvalitní institucionální výchova ve volném čase by měla vést k uspokojení potřeb, měla by obohatit jedince v jeho rozvoji.

1.9 Životní styl a volný čas dětí

Životní styl lze definovat jako systém významných vztahů a činností, životních projevů a zvyklostí. Jedná se o soubor každodenních praktik, které jsou relativně ustálené. Jde tedy o způsoby chování a způsoby realizace činností.

Životní styl nezahrnuje pouze jednu oblast, ale musí se na něj nahlížet jako na celek, do něhož spadají normy, hodnoty, postoje, návyky, chování, jednání.

Duffková rozlišuje životní styl skupiny a jednotlivce. Životní styl skupiny představuje společné rysy, hlavní momenty životního způsobu, které jsou typické pro členy určité skupiny. Životní styl jednotlivce je popsán jako konzistentní životní způsob, jehož jednotlivé části jsou ve vzájemném vztahu mající společné jádro (DUFFKOVÁ 2007: 36-38).

Kraus (KRAUS 2008: 167-168) vyjmenovává znaky zdravého životního stylu, kterými jsou:

- Kognitivní hodnocení sebe samého - jde i o postavení ve světě, o životní filozofii.
- Způsob prožívání se - týká se kvality a intenzity prožitků.
- Sociální interakce a její zvládnání - jde o dostatečné sociální vztahy.
- Ego úroveň - k zvládnání náročných situací je třeba i dobré osobnosti.
- Vztah k práci, odpočinku a pohybové aktivitě - jedinec by měl umět své povinnosti kompenzovat odpočinkem. Aktivitu je dobré střídat, odpočinkové s aktivnějším pohybem.

Zdravý životní styl se týká všech stránek osobnosti, psychické, duševní, tělesné, sociální. Stejně jako pohyb je důležitý i odpočinek, správná životospráva, odolnost proti stresovým a náročným situacím.

Náplň životního stylu je ovlivněna faktory, jako jsou sociální stratifikace, vzdělání, ale i volný čas a samozřejmě i věk (FÁZIK 2013: 82).

Životní styl u dětí je zvláště důležitý, ovlivňuje jejich životní cestu a je spojen i s volným časem. Životní styl se projevuje v chování a v hodnotovém systému (PÁVKOVÁ 1999: 28). Kromě výše uvedených determinant, které jedince ovlivňují, je i životní styl činitelem, který ovlivňuje výběr činností. Je vhodné uvést volný čas do rovnováhy s povinnostmi. Je tedy důležité, aby především děti uchopily volný čas vhodným způsobem, k pomoci jim mohou být v radách jak rodiče, tak odborníci z řad pedagogických pracovníků, zejména ti, kteří se oblastí volného času zabývají.

Mladší děti potřebují pedagogické ovlivňování, pro jejich malé zkušenosti. Starší jedince ohrožuje propadnutí do sociálně patologických jevů, i v tomto případě je pedagogické ovlivňování jednou z prevencí (srov. VESELÁ 1997: 9). Prvotní vliv má však rodinné prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Někdy pedagogické vedení doplňuje a upevňuje hodnoty převzaté z rodiny, jindy může mít vlastní pozitivní účinek, zvláště v případech, kdy se dítě nachází ve složitém, rizikovém rodinném prostředí.

Je důležité, aby volný čas byl vhodně využit, aby dítě trávilo svůj volný čas smysluplně, přiměřeně ke svému věku, zájmům a cílům.

Má-li volný čas přispívat ke kvalitě života, musí jít o zvládnutý volný čas, o takovém čase lze hovořit, pokud dítě tráví více méně čas aktivně, činnost je vybrána na základě vlastního zájmu.

Pasivní trávení, vysedávání u počítače, televize a další moderní techniky, lze řadit k nezvládnutému volnému času, který s sebou nese řadu rizik, zdravotních, sociálních, psychických, k rozvoji osobnosti přispěje zřídka. Děti, které neví, co s volným časem, jak jej vhodně vyplnit, se potýkají s pocitem nudy. Existence volného času zaujímá významné místo.

Nuda se často definuje jako nepříjemný, afektivní stav, který se spojuje s dalšími pocity, s napětím a prázdnotou. Boleloucký uvádí, že k pocitu nudy nevedou pouze podněty vnější, ale více podněty vnitřní a jejich kvalita (BOLELOUCKÝ 1993: 101-104).

Nuda vychází především z jednotvárného prožívání života. Chybí bohatost a stálost činností (KAPLÁNEK 2012: 53). Pokud dítě nemá možnost aktivity a potýká se pouze

s nicneděláním, nudí se. Nicnedělání si lze představit buď jako rozjímání, lze se s ním setkat u esteticky založených jedinců, ale nicnedělání může také znamenat právě nudu ve smyslu nenaplnění, nevyužití. Pokud dítě zažívá nudu, neví obvykle co dělat. Dochází pak k vytváření času, který postrádá smysl, který by měla činnost ve volném čase poskytnout². Děti pak buď samy se snaží s nudou bojovat tím, že si nacházejí pasivní činnosti, kde si vystačí dítě samo, sledování televize, virtuální hry na počítači a podobně, pokud tedy jedinec není dostatečně samostatně kreativní. Další možností je zábava v partě kamarádů, pokud ani zde není čemu se aktivně věnovat, může snadno dojít k negativnímu naplnění volného času, trávení v ulicích bez jediného smyslu. Zábavou se stávají žertíky, které mohou přerůst v přestupky (ŠVIGOVÁ 1967: 124-125). Pocit prázdna, nenaplněnost, bezvýznamnost, frustrace, to vše je známkou smysluplně nezvládnutého, tedy nenaplněného času. Na tomto základě se utvářejí podmínky ke vzniku sociálně-patologických jevů.

Volný čas, jelikož je to čas každého z nás, by nám neměl být lhostejný. Povinnosti přispívají k zajištění existenčních požadavků, volný čas je tu proto, aby naše osobnost mohla růst, abychom se mohli dále rozvíjet.

1.10 Pedagogické ovlivňování a výchova

Pedagogické ovlivňování se netýká jen výuky a učení, ale i volného času. Může probíhat jak ve škole, potom se jedná o mimotřídní výchovu - školní družina, nebo mimo školu, v tomto případě jde o mimoškolní výchovu. V jakémkoliv případě je pedagogické ovlivňování důležitou součástí výchovy a rozvoje osobnosti. V případě volného času je pedagogické ovlivňování dětí významnou součástí přípravy a začlenění do dnešního chodu společnosti.

Výchova se definuje jako proces záměrného působení, a to na osobnost člověka, cílem je dosáhnout v jeho vývoji pozitivních změn. Pojetí výchovy ovlivňovalo pojetí člověka prostřednictvím sociokulturních podmínek (PRŮCHA 2009: 345).

Zdůrazňování potřeby neformální výchovy vychází z toho, že výchova formální nestačí zahrnout veškeré působení na děti. Výchova se totiž netýká jen rozvoje osobnosti na úrovni vědomostí, nýbrž je důležitý i rozvoj ostatních oblastí osobnosti dítěte.

---

² viz výše, funkce volného času

Vychovatelé by měli uplatňovat přirozenou autoritu, stávají se tak pro dítě oporou a ukazují mu směr.

Pokud se budu zabývat pedagogickým ovlivňováním a výchovou formální, uskutečňuje se v institucích, školách a je podporována státem. Výstupem je u dětí vysvědčení, potvrzení o dosažených výsledcích.

Informální výchova vychází z každodenních situací, kontaktů a nahodilého dění. Takováto výchova probíhá v rodině, ve vrstevnické skupině, mezi kamarády.

A konečně je zde i výchova neformální, ač jde o aktivity strukturované mající cíl, odehrává se tato výchova mimo školu. Sem se řadí zájmové vzdělávání, kroužky, dále např. zájmová sdružení. Jde o mimoškolní výchovu, která se odehrává, jak sám název napovídá, mimo školu. Výstupem není potvrzení o dosažených výsledcích. Poměrně často se lze ale setkat s hodnocením o práci v kroužku, jedná se o velice alternativní formu v podobě diplomů za účast, které mají za úkol především motivovat a rozvinout další zájem dítěte. Tato výchova má nejbližší k výchově ve volném čase (HOFBAUER 2004: 20).

Cílem formální i neformální výchovy je rozvoj osobnosti a sociální interakce, ale taktéž vedení dětí k aktivnímu občanství.

Toto dělení výchovy není jediné, dále lze výchovu dělit podle toho, zda se odehrává ve třídě, ve škole nebo mimo třídu a školu a zda ji uskutečňuje škola či nikoliv. Jedná se o výchovu mimotřídní, mimoškolní a mimo vyučování.

Výchova mimotřídní probíhá ve škole, ale mimo povinné vyučování (HOFBAUER 2010: 60). Oproti tomu výchova mimoškolní se neváže na činnosti ve škole ani není realizována školou. Jedná se o činnost zájmovou, která se váže na volnočasová zařízení, sdružení a kluby. Předpokladem je dobrovolnost ze strany dětí.

Tyto dva termíny výchovy byly nahrazovány výchovou mimo vyučování. Tento termín působí věcně správněji (HOFBAUER 2004: 16).

Bláha se vyjadřuje k cíli výchovy mimo vyučování takto: „*Základní společensko - pedagogickou funkcí a posláním výchovy mimo vyučování je především příprava a vedení mladých ke společensky i osobně správnému a kulturně hodnotnému volnému času*“ (BLÁHA 1980: 70).

Všechny typy výchovy a vzdělávání by měly dávat možnost a šanci učit se novým věcem, poznávat nepoznané, zdokonalit naučené, přičemž je důležité přihlídnout k potřebám společnosti, aby se v ní dítě umělo dobře orientovat.

K tomu, aby dítě bylo vedeno k tomuto rozměru, který vyplývá z pilířů, je třeba, aby se výchova a vzdělávání vzájemně prolínaly. Kromě toho je důležité i neformální výchovu pojímat jako odpovědnou za vývoj dětí. Sama formální výchova, na které se podílejí učitelé, dokáže jen část z toho, co dítě potřebuje zvládat.

2 Rodina

Rodina je primární skupinou, nejčastěji definovanou jako základní jednotka společnosti. Není to však jediná definice. Rodina jako společenství a instituce je v centru pozornosti mnoha vědeckých disciplín, každá využívá v rámci svého přístupu i definici. Rozličné budou tedy i definice rodiny.

Taková další pokládá rodinu za společenství jedinců, kteří prožívají přítomnost, plánují budoucnost a mimo to členy spojuje i minulost. Někteří autoři hovoří o rodině jako o společenství, které je spojeno manželstvím a tím i pokrevními vazbami. Takovéto pojetí rodiny je zakotveno i v občanském zákoníku České republiky.

Jiní definují rodinu nezávisle na manželském svazku, důležitější jsou citové vazby a psychologické vazby vzhledem k tomu, že rodina nenese jedinou podobu, ale výrazně se proměnila, lze dle této definice pokládat za rodinu i náhradní rodinu, nebo i nemanželské páry.

Pokud o rodině mluvíme jako o primární skupině, právě rodina a vůbec rodinné prostředí má na dítě velký vliv, formuje se v jejím prostředí osobnost dítěte. Dochází v tomto prostředí k prvotnímu kontaktu, je významným socializačním prostředím, formují se v ní postoje i hodnoty. Dítě, jako člen rodiny, je jí ovlivněn i z hlediska volného času a způsobu trávení volného času.

Rodinu si nelze ale představit jen jako členy, kteří vedle sebe žijí, kladou se totiž na ni také požadavky a očekávání, rodina musí plnit určité funkce a záležitosti, které se týkají ať členů či fungování rodiny jako samostatného subjektu v daném společenství. Rodina se chápe jako systém (MASLOW, DUGGAN 1982: 2-8). Rodinu si nevybíráme, ale rodíme se do ní. Je prvním modelem ve společnosti, se kterým se dítě setkává. Rodina je prvotním a jedním z prostředí, které se významně podílejí na výchově dětí.

Rodina je součástí společenské organizace ve všech společnostech. Považuje se za jednu z nejzákladnějších forem sociální péče. Rodina se považuje, jak pro jednotlivce, tak pro společnost jako důležitá jednotka. Je schopna reagovat na základní lidské potřeby individuální i kolektivní (CALHOUN 1994: 294).

Rozlišuje se několik modelů rodiny, jeden z nich je rodina rozšířená, do níž se řadí i širší příbuzenstvo žijící v jedné domácnosti (GIDDENS 2013: 309). Pro tento typ byla zajisté potřebná otevřenost vztahů v rodině. Rozšířenou rodinu v této podobě najdeme dnes zřídka u české rodiny.

Naproti tomu stojí rodina nukleární, jejímž jádrem jsou manželé, rodiče. Společně s dítětem, vlastním nebo nevlastním.

2.1 Historie rodiny

Rodina existovala vždy, byla považována za základní jednotku státu, procházela a prochází však vývojem, který je provázen změnami. Tyto změny se týkají především vnitřního uspořádání rodiny, ale nelze opomenout i vnější změny, které rodina může pocítit ze strany společnosti, ve které je jednotkou. Ideje o společenství či o sociální skupině, za které je rodina považována, jsou mezi lidmi stále, nehledě na to, že rodina prochází transformací.

Společnost, kultura a doba si rodinu uzpůsobuje. O rodině v době pravěků nám slouží prameny jako archeologické nálezy nebo malby. S pravěkou dobou je spojen lov, kterému se věnovali muži. Práce jsou tedy rozděleny podle pohlaví. Ženství bylo považováno za posvátné. Této době vládne matriarchát, jedná se o nadvládu ženy. Postupně se však situace měnila a v postavení přibíral na váze muž, zde se hovoří o patriarchátu. Žena byla omezována (MATOUŠEK 1997: 21).

Ve starověkém Řecku byl základem rod, v jehož čele stál král, nejvyšší soudce. Rod se zakládal z několika rodin, šlo o soubor rodin. Menší jednotkou byl kmen, nejmenší pak „oikos“, nekryje se přímo s naším slovem rodina, jelikož pojem zahrnuje zvířata, otrocky, ale i materiální věci, které byly součástí domácnosti, stejně tak i celý příbytek. Narozené dítě bylo prohlédnuto otcem a pokud mělo viditelnou deformaci, bylo usmrceno. Toto jednání nám dnes přijde neetické, avšak pro danou dobu a stát typické.

Muži byli nuceni ke sňatku, aby zajistili mužského potomka, dokonce hrozil i trest za neoženění se. Nejednalo se tedy o sňatky z lásky, ale spíše z nařízení a rozumu, vyhnout se trestu.

Podobně ve starověkém Římě byla základem patriarchální rodina. Rozlišovaly se dva druhy sňatků, volný a přísný. Pro volný sňatek je typické, že dcera zůstávala v péči svého otce. Přísný sňatek je typický tím, že nevěsta byla svěřena do péče muže, manžela. K uzavření tohoto sňatku došlo buď formálně, obřadně či neformálně. Neformálně vznikal tento svazek ročním soužitím partnerů nebo symbolickým prodejem nevěsty ženichovi (MATOUŠEK 2003: 23-24). Římský stát si této jednotky velice cenil. Následná římská krize se dotkla i římské rodiny.

Rodina ve středověku, kolem 5. století, byla patriarchální. Rodina je v tomto období institucí, bez které by jednotlivec existoval jen těžko. Typické jsou velké rodiny, soužití několika rodin, především na vesnicích. Majetní žili ve městech, pro bohaté muže bylo výsadou mnohoženství. Společnost byla rozdělena na stavy, šlechta, duchovní, měšťané a venkované, ty se ještě dělily na poddané a svobodné občany, kterých bylo méně oproti poddaným.

V novověku rodina prošla změnou. Ženy se dovolávají větších práv a rozpadá se patriarchální model. Zájem je orientován i směrem k výchově dětí, ustupuje se od posílání dětí do cizích rodin, internátních škol.

Další změnu vyvolala industrializace, která způsobila stěhování do měst, živitelem nebyl pouze muž, ale i žena. Postavení muže přestávalo být výsadní. Právě s industrializací přichází i velká změna postavení rodiny ve společnosti. Měnilo se nejen postavení muže a ženy a jejich role, ale i zájmy, které vedly ke sňatkům, nejednalo se již o povinnost, nýbrž šlo o sňatky, které plynuly z rozhodnutí partnerů, snoubenců. Rodina se stala společenstvím, které se uzavírá před veřejným světem, než aby měla zájem se aktivně zapojovat do veřejného, společenského dění. Lze mluvit o transformaci rodiny, tedy proměně rodiny.

2.1.1 Rodina dnes

Dnešní rodina, tedy chceme-li postmoderní, se liší od té klasické rodiny, která tvoří jakousi ideu, které se i přes proměnu člověka, a tím i rodiny, jelikož rodina se skládá z jednotlivců, každý z nich pak do rodinného krbu přikládá svou jedinečnost, zcela nevytratila.

Velkou rodinu, žijící pohromadě, nahradila uzavřená domácnost. Svoboda a individualita je znakem dnešní doby. Buňkou společnosti je nukleární rodina, mezi jejíž členy patří muž, žena a dítě. S takovou podobou rodiny je možné se setkat přibližně od první poloviny devatenáctého století (MATOUŠEK 1997: 35). Do té doby se do rodiny počítá vše, čím rodina disponuje.

Nicméně i rodina, tvořená dvěma dospělými rodiči a dětmi, začíná být dnes vzácná. Neúplných rodin, tvořených jedním rodičem, přibývá. Kromě neúplných rodin se setkáváme i s nesezdanými páry, které vychovávají společně potomka. Jsou to příklady modelů rodiny v dnešní podobě.

Muži ztrácejí své tradiční postavení. Za ztrátou stojí kromě emancipace žen ale také demokracie. Práva a povinnosti, které náležely dříve mužům, získala i žena. Žena tedy nemusí být nutně závislá na muži. Do rodinného života se zapojují také děti, avšak přiměřeně ke svému věku. Děti se staly součástí chodu domácnosti. Ačkoliv jsou skutečnosti takové, nic to nemění na faktu, že rodinné zázemí, tvořené přítomností obou rodičů, je pro dítě důležité.

Rodina se zmenšuje, ať jde o přímé členy či širší příbuzenské vztahy. Uzavírá se do svého bytu. Ačkoliv takové uzavření se mezi nejbližšími členy může působit dojmem větší časové investice společně strávených momentů, je tomu právě naopak. V rodině ubývá času, kdy jsou členové pohromadě, kdy vzájemně prožívají a plánují nejen povinnosti, ale také volný čas. Právě volný čas by měl být časem, kdy může být rodina pohromadě, dětem předávat potřebné vzory a postoje a zároveň je motivovat k vlastnímu smysluplnému uvažování nad vyplněním času. V opačném případě si děti hledají vlastní způsob, jak čas naplnit, mezi vrstevníky.

Přibývá domácností, kdy jedinou pečující osobou je matka, popřípadě jeden samotný rodič, samoživitel. Oproti úplné rodině se potýká s obtížemi ve všech sférách, které rodina potřebuje ke své funkčnosti. Jde o materiální, finanční, emoční, ale i výchovnou stránku. Také některé výzkumy poukazují na osobnost dětí v neúplných rodinách nebo rodinách jinak problémových. Na dítě žijící s jedním rodičem dopadá tíha onoho rodiče, jak po psychické, tak tělesné stránce.

Dále jsou zde faktory, které více či méně znemožňují utvářet rodinný život, jedním z ukazatelů je sňatečnost. Tak jako dříve sňatek byla smysluplná a v některých případech i jediná možnost, jak počít a vychovat potomka, dnes tomu tak nemusí nutně být.

Pro mnohé mladé páry je sňatek věcí formální. Mnohé páry za sňatky hledají ztrátu svobody, individuality. Způsob života „singl“ popisují mladí jako pohodlnější. Mladí lidé v neposlední řadě v alternativním pojetí zkoušejí žít společně na zkoušku, z takového života by mělo vzejít rozhodnutí, zda mít sňatek a rodinu.

Rodina se může stát i zdrojem stresů, kterým jsou vystavováni členové rodinného společenství, je tedy důležité, aby se především dospělí členové, rodiče vzájemně doplňovali a vytvářeli prostředí jistoty.

2.2 Působení rodiny na volný čas dětí

Jak je výše zmíněno, rodina je primární společenskou skupinou, se kterou dítě přichází do kontaktu. Je místem, kde se nejen na dítě kladou určité povinnosti, ale je také místem trávení volného času. Rodiče by nejen měli být pro dítě motivující inspirací, ale také by měli dítě podporovat, ať již při výběru či samotné činnosti. Dítě od rodičů očekává prostředí, kde najde pochopení a kde bude docházet k zdravému vývoji osobnosti. Kromě toho lze volný čas v rodině využít i preventivně, k rozvoji a utváření vztahů mezi rodiči a dětmi navzájem. Rozvíjí se komunikace a pěstuje se vzájemná důvěra mezi členy v rodině. Zájem rodičů je pro dítě známkou jeho důležitosti.

Některé děti pro nedostatek času a zájem rodičů jsou odkázány po zbytek dne samy na sebe, na vlastní zacházení s časem, na vlastní zájmy. Rodičovská zodpovědnost však zůstává stále, je důležité, aby si rodiče uvědomovali, že je důležité také vychovávat dítě skrze volný čas.

Avšak stačí mnohdy málo, aby dítě mělo pocit, že se o něj někdo zajímá.

Někteří rodiče plánují dětem volný čas dle svého uvážení, po dobu, kdy musí plnit jiné povinnosti, například pracovní. Vystává zde otázka, zda dítě aktivity vybrané rodičem považuje za volný čas, na druhou stranu jde o jakési preventivní opatření ze strany rodiče, kde nejčastějším důvodem bývá právě onen zájem rodičů o dítě, mimo to jsou rodiče ujištěni o smysluplnosti činnosti, pokud nemají zájem, aby právě jejich dítě odpoledne strávilo u počítače nebo se stalo pouličním dítětem bez jakékoliv kontroly dospělou osobou. Právě zde mají nezastupitelné místo instituce.

V rodině lze tedy pojmut trávení volného času buď jako vhodnou nabídku, která jde směrem od rodičů k dítěti, a nebo jde o společné trávení času, nebo naopak nemusí docházet k žádnému z těchto pojetí.

Nic se však nemění na tom, že rodina je jedno z prostředí, které předávají hodnoty a modely svým dětem.

„Je zřejmé, že způsob využívání volného času u dětí je ovlivněn sociálním prostředím. Zvláště silný je vliv rodiny“ (PÁVKOVÁ 1999: 17).

Dále i Hofbauer se vyjadřuje, že rodina je první zkušeností v oblasti volného času. Děti se v rodině učí vytvářet a formovat postoje k volnému času nejčastěji nápodobou a sociálním učením. Jedná se o nápodobu chování rodičů, životního stylu a vůbec k přístupu rozvržení času. Děti se učí nejčastěji nápodobou. Již od útlého věku, nelze však opomenout i děti a mládež, kterým je nápodobou ať rodina, nebo vrstevníci.

Dále lze hovořit o individuálních i společenských aktivitách dětí, které se uskutečňují v rodině. Mnohdy stačí podpora dítěte k dané činnosti, jindy je dobré, aby se sami rodiče na aktivitě podíleli, a tím dítě integrovali do dané činnosti. Potomek se pak stává pokračovatelem svých rodičů.

K utváření volného času dětí přispívá i zájem ze strany rodičů, vhodné reagování na potřeby a zájmy dětí. I tímto dávají rodiče možnost dítěti, aby z něho vyrostla tvořivá osobnost. Tvořivost se stává jednou z předpokladů fungování v moderní společnosti, která si žádá stále nové a nové také přináší.

Na trávení volného času v rodině má vliv mnoho faktorů. Jsou zde faktory, které ovlivňují výběr volnočasových aktivit, kvalitu i časovou investici.

2.2.1 Faktory v rodině

Rodina tvoří jeden z podstatných faktorů, které ovlivňují výběr činností ve volném čase, stejně tak i v rámci rodiny najdeme mnoho faktorů, které ovlivňují výběr volnočasových činností. Mohou to být vztahy mezi členy, ale i hodnoty a postoje, které jsou tak často zmiňované. Stejně tak to je i finanční stránka, zaměstnání rodičů, místo bydliště.

Kraus se zmiňuje o tom, že velký význam mají nemateriální faktory v rodině, míní se tím emocionální klima (KRAUS 2008: 86-88). Jsou to ale i jiní činitelé (VIZ SCHÉMA 1).

Lokalita, kde rodina žije, je jedním z činitelů, kteří mají vliv na výběr a druh volnočasové činnosti. Příroda láká k turistice, zatímco městské části lákají ke společenskému vyžití a ke komerčním nabídkám.

Finanční možnosti rodiny taktéž ovlivňují výběr. Majetnější rodiny mohou využívat ony komerční nabídky a mohou tak dětem dopřát investici do drahých kroužků, zatímco méně majetné rodiny si nemohou dovolit větší výdaje, často využívají dostupných aktivit, jako jsou procházky, společně strávené chvíle odpočinku v rodinném kruhu, podobně mohou rodiče dětem nabídnout společné hraní. Zde se projeví kreativita, co rodiče nebo celá rodina připraví za činnost, kolik do ní dá ze svého tvůrčího potenciálu. Zajisté také bude záležet na vzájemných vztazích, jaké k sobě zaujímají jednotliví členové, pokud jsou zdraví, dá se předpokládat společně naplánovaný volný čas. Pokud však příliš nebo vůbec nefungují, volný čas si každý z rodinných příslušníků plánuje sám, mnohdy bez zájmu o rodinu. Zde záleží také na schopnosti připustit kompromis, je zde důležité přistoupit k jistému vyslechnutí zájmu dítěte, a zapojit dítě do plánování

volného času. V nukleární rodině se rozlišují vztahy mezi dětmi a rodiči, mezi manžely a také vztahy mezi sourozenci. Vztahy se vzájemně ovlivňují a prolínají, ač je vhodné mezi nimi rozlišit jasně hranice, které jsou součástí funkčního rodinného prostředí.

Každý z těchto interakčních vztahů poskytuje do prostředí rodiny utvářet systém. Sobotková tyto vztahy mezi členy rodiny nazývá subsystémy, které tvoří onen systém celé rodiny (SOBOTKOVÁ 2001: 25-26).

Zájmy rodičů se často stávají i zájmem dětí, pokud tedy dochází ke společně trávenému volnému času a činností.

Hodnoty ovlivňují i dítě. Záleží tedy na hodnotovém žebříčku celkového života, zda se v něm volný čas vůbec nachází. Pokud ano, tak lze rozdělit ještě činnosti ve volném času dle hodnot jedinců. Může se jednat o hodnotu vzdělání, potom volný čas může být vyplněn kurzy, cestováním, poznáváním. Stejně tak se může jednat o umění, o výtvarné, hudební a podobně.

Vzdělání rodičů je další z determinant rodinného prostředí. Vysokoškolsky vzdělaní rodiče přemýšlejí o volném čase svém, ale především dětí, s určitým rozdílem, než rodiče s nižším stupněm vzdělání (RABUŠIC 2009: 26).

S tímto totiž souvisí mnohdy i pracovní pozice, s onou souvisí finanční ohodnocení, která také dává možnost investice do volného času.

Rodina, především tedy rodiče, jsou pro děti vzory, ať pozitivními, tak i těmi negativními.

2.3 Funkce rodiny

Rodina jako ucelený systém tvořící společnost plní určité funkce. Tak jak v rodině přibývají potomci, se rozšiřují a přibývají v rodině funkce, které je třeba zajistit.

2.3.1 Reprodukční funkce

Mezi základní funkce rodiny patří funkce biologicko - reprodukční, nejenže je tato funkce předpokladem manželského páru pečovat o dítě, taktéž je zárukou potomků v rodě. Ač je funkcí významnou jak pro jedince, tak pro společnost, lze zaznamenat pokles porodnosti, který se týká vyspělých zemí.

Na vině jsou změny rolí ženy a muže, ale i možnosti, se kterými mladí lidé disponují. Narození prvního dítěte partneri odkládají. Mladí lidé mají možnost studovat, prodlužují si tím sami závislost na rodičích, budují si kariéru. Některé mladé páry

dokonce o dítěti ani nepřemýšlejí, jelikož jim to nedovoluje ekonomická situace. Jiné páry se snaží právě o to, aby své dítě přivedly do zabezpečeného prostředí, jak sociálně, tak finančně.

Narození dítěte kromě zásahu do kariéry zasáhne partnery ekonomicky. Helus uvádí, že rozhodnutí se pro dítě stojí v protíváze ke svobodnému žití (HELUS 2007: 144-146).

Rozhodnutí se pro narození dítěte s sebou přináší riziko výchovné, zdravotní - i když dnes je prenatální i postprenatální, a vůbec lékařská péče, na poměrně vysoké úrovni. Dítě je také zásahem do ekonomické sféry. Pomoc rodinám ze strany státu je stagnující, vzhledem k dobovým podmínkám, zejména v České republice rodinná a sociální politika zůstávají neměnném bodě (MATOUŠEK 1997: 44).

Některé rodiny se uchylují pro rozhodnutí mít alespoň jedno dítě, jiné páry se dítěte na úkor rodičovského poslání dobrovolně vzdají.

2.3.2 Ekonomická a sociální funkce

Rodina je nejen investicí pro stát, ale také sama zajišťuje produktivitu, především v podobě dětí, které budou poskytovat do budoucna pracovní sílu. Můžeme říci, že v této podobě je potomek investicí do budoucnosti. Tato funkce nemá však jen jedinou podobu. Spíše budu hovořit o podobě sociálně - ekonomické funkce, která musí být zajištěna, aby členové rodiny mohli žít ve vyhovujících podmínkách, slouží k zajištění potřeb rodinných příslušníků.

I tato funkce prošla změnou. V minulosti byl ekonomicky činný především muž, zatímco žena se starala o domácnost a o děti. Role ženy se však výrazně proměnila a získala podobu, ve které si žena může dovolit ekonomicky i sociálně zajistit sebe i dítě, na muži přestává být žena ekonomicky závislá, ačkoliv čísla jasně hovoří, že ženy jsou finančně (průměrný výdělek) stále za muži. Toto je jeden z důvodů, proč se dnes páry rozhodují, zda mít potomka či nemít, a nebo odložit na pozdější dobu. Nicméně pokud je v rodině tato funkce zajišťována alespoň na průměrné úrovni, je to předpoklad k tomu, aby rodina mohla plnit i funkci sociální, která se týká především materiálních potřeb.

2.3.3 Výchovná a socializační funkce

Další významnou funkcí, kterou by měla rodina zastávat a poskytovat, je výchova a socializace. Rodiče nevychoávají pouze své děti, ale i děti vychovávají své rodiče. Výchova se týká všech členů (MONTOUSSÉ 2005:109). Přičemž výchova a socializace se vzájemně proplétají. Bez výchovy by se stěží docílilo kvalitního a zodpovědného vrůstání dítěte do společnosti.

Socializace je celoživotní proces, kdy se z lidské bytosti stává společenská bytost. Socializace je závislá na mnoha faktorech, hlavně v rodině, hovoříme-li o rodině jako socializačním prostředí. Pojem je značně široký a lze do ní zahrnout vlastně téměř vše, co v prvé řadě předávají rodiče, vychovatelé a další osoby, které na děti působí. Dítě se socializuje pomocí předávaných vzorů životních hodnot, chování. Ať jsou jakékoliv, ovlivňují budoucí osobnost dítěte.

Výchovná funkce je pro dítě důležitá. Rodiče se stávají vychovateli, kteří by měli být dítěti nápomocní, poskytnou jak vzor, tak radu. Výchova se neobejde bez rodičovské lásky a citlivého naslouchání. Na svoji rodičovskou výchovnou funkci se rodiče mohou připravit ještě před narozením dítěte, avšak jednotný návod, jak vychovávat, neplatí vždy. Výchova je totiž ovlivněna mnohými faktory, mohou to být nejčastěji zmiňované, postoje a hodnoty. Mohou to být i výchovné zásady či postupy, které se v rodině předávají z generace na generaci.

2.3.4 Emocionální funkce

Emocionální funkce je další z výčtu funkcí, která je významná, avšak ohrožená. Veškeré vzájemné vztahy jsou budovány na základě emocionálních vztahů. Ony vztahy mohou být naplněny láskou, vzájemnou podporou a vzájemným nasloucháním. Potom lze hovořit o kladných emocionálních vztazích.

Citové vztahy mohou být „nemocné“, tj. oslabené, bez odezvy, chladné. Chybí jim to, co najdeme u zdravých vztahů. Funkce emocionální zaujímá významné místo, nemalou důležitost a pozornost je na ni kladena především v raném dětství, kdy se utváří vztah mezi dítětem a matkou. To však neznamená, že v dalších letech života jedince by ztrácela svoji hodnotu.

Nedostatečné naplnění této funkce znamená následky ve vývoji osobnosti. Výsledkem jsou psychické, somatické a sociální poruchy. Mezi výčet poruch patří

v dětství nejčastěji citové deprivace, neschopnost projevat city v další etapě života jedince.

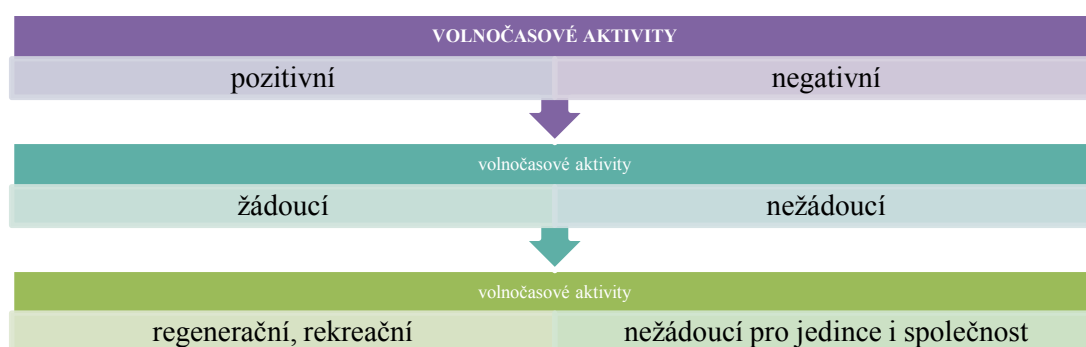
Koukolík uvádí, že nedostatek citu ve výchovném rodinném prostředí má vliv na lidskou existenci. Rozpadají se hodnoty, na změně nabírají i vztahy, nabírají na křehkosti a zranitelnosti. Chybí-li cit, s ním se pozměňuje i život na naší planetě (KOUKOLÍK 2001: 208).

2.3.5 Domestikační funkce

Rodina tvoří zázemí, poskytuje něco, co jiná, respektive sekundární skupina neposkytuje, tj. možnost návratu, přijetí a jistotu. Rodina disponuje s otevřeností a možnostmi, na kterou se dítě může vždy spolehnout. I zde ale platí, že vše má líc a rub. Kromě emocionální základny má rodina za úkol se vzájemně podpořit, doplňovat, zajistit a poskytnout péči všem členům vzájemně, zde se mají na mysli životní potřeby a jejich zajištění. Rodina by tedy měla být místem pro členy rodiny, především ale děti, kde budou mít vždy dveře otevřené (srov. VÝROST 1998: 326).

2.3.6 Rekreační funkce

Schéma 1: Volnočasové aktivity

Zdroj: Vlastní

Instituce v podobě rodiny plní mnoho rolí. Nelze opomenout rekreační a regenerační funkci. Domov je místem, kde členové tráví pospolu volný čas, zúčastňují se společných aktivit, které dovolují, aby byli členové pohromadě. Společně strávený čas by neměl být nucený, nýbrž by měl vycházet z dobrovolnosti i v rodinném kruhu.

Rekreační a regenerační funkce je velmi významnou. Dochází-li ke společnému trávení volného času, přičemž by se v něm měla vyskytovat aktivní potence, je takovýto způsob společných aktivit a volného času dobrou primární prevencí. V rodině se utváří životní způsob, na který má vliv v rodině právě i takováto funkce.

Pokud v dostatečné míře nedochází ke společným aktivitám, dítě si vyhledává aktivity samo, sahá po pasivních činnostech, z dětí se stávají virtuální hráči na počítačích a diváci televizních a počítačových filmů.

Volný čas v rodině hraje roli při utváření osobnosti jedince a podporuje jeho pozitivní socializaci (PROCHÁZKA 2012: 111).

Nelze však zároveň tvrdit, že každá aktivita ve volném čase jak v rodině, tak mimo ni, se stává prevencí. V tomto případě se musí aktivity rozdělit na aktivní a pasivní. Pasivní se dále dělí na regenerační a na nežádoucí. Regenerační ač pasivní nejsou provázeny nudou, nýbrž je jedinec volí za účelem načerpání fyzických a psychických sil. Naopak nežádoucí mohou být také pasivní či aktivní, v prvním případě jde o nicnedělání spojené s nežádoucími návyky, v druhém případě může jít například o přepínání sil a nadměrný aktivní požadavek. V případě dítěte se může jednat o nátlak ze strany rodičů s nadměrnými požadavky. Přetížení může u dítěte vyvolat tendence k ubírání se k trávení volného času, často nekontrolovaného, v mimo-rodinném prostředí.

3 Prostředí

Další z determinant, které ovlivňují člověka, je prostředí. Prostředí je prostor, ve kterém se člověk nachází, pohybuje a ve kterém se vytvářejí podmínky pro život. Vymezený prostor obsahuje podněty, které jsou důležité pro rozvoj osobnosti. Druhů prostředí je mnoho, například přírodní, sociální, vrstevnické, umělé, školní, pracovní, lokální, sportovní, rodinné. Pro přehlednost je lepší prostředí rozlišit podle kritérií velikostí prostoru, povahy činností, které se realizují v daném prostoru, podíl člověka. Prostředí lze dělit dále podle charakteru, kterým je prostředí tvořeno - přírodní (fauna, flora atd.), společenské, sociální, kulturní a také dle povahy teritoria - venkovské, městské. Vliv prostředí může jedincovo jednání podpořit, ale také může být překážkou. Může jej formovat nebo může vyvolávat určité jednání. (POLÁČKOVÁ 2001: 99-104)

Z hlediska výchovy se prostředí dělí také podle podnětů ve výchově, pestrosti a kvality.

Výchova se odehrává v určitém prostředí. Prostředí se stává kulisou, může ovlivňovat výchovu pozitivně nebo negativně. Prostředí taktéž stanovuje mantinely, utváří osobnost a limituje (PROCHÁZKA 2012: 98-99).

Důkazem, že prostředí působí na člověka, ovlivňuje ho, mění jeho chování a vnímání, vyvolává u něho různorodé myšlenky a pocity, dokazuje i fenomén genius loci.

Latinské slovo génius znamená, v římské mytologii, sílu ducha, člověka, místa, státu, ochrannou a tajemnou moc. Loci je odvozeno od latinského slova locus, s významem místo. Celý výraz lze přeložit jako duch místa, jedná se o specifickou atmosféru určitého místa, znamená jedinečnost místa (SCHULZ 2010: 18).

Genius loci je ochranným duchem, vdechuje lidem i místům život, ovlivňuje jejich charakter i povahu. Atribut génia loci souvisí s identitou, identita člověka předpokládá identitu místa. „Člověk je srostlý se svým prostředím, s místem, kde žije, vyrůstá a pracuje, vytváří jeho identitu, vtiskuje mu pečeť. Každé prostředí má určitý charakter a vytváří určitou atmosféru“ (BENDL 2015: 71).

Působení prostředí je záležitostí subjektivní. Působí na každého jiným způsobem a člověk reaguje taktéž různě.

Bendl dále k fenoménu genius loci uvádí, že je něčím, čím inspiruje, ale taktéž může stresovat, provokovat, ubíjet jednostranností. Každé místo člověka vychovává, formuje a ovlivňuje (BENDL 2015: 72).

3.1 Hledisko podnětů

Prostředí podnětově chudé

Děti v takovém prostředí jsou méně rozvinuté ve všech směrech, jsou méně citlivé a pohotové. Toto prostředí se spíše nachází v dysfunkčních rodinách, kde jsou zanedbávány funkce, které by rodina měla plnit. Poskytuje dítěti málo nových zkušeností (VANĚK 1972: 17).

Prostředí podnětově přesycené

Přesycenost podnětů je však také problémem. Na dítě se obvykle klade množství činností. Zde hrozí riziko neuróz. Dítě je vyčerpané, nemá totiž dostatek volného času, který by mohlo vyplnit dle vlastní volby a zájmu. Nemá ani čas na oddych a na zpracování všech podnětů, kterým je vystaveno. Takové dítě spěchá ze školy na kroužky, které jsou proložené povinnostmi školními a následným vyčerpáním (VANĚK 1972: 18).

Prostředí podnětově jednostranné

V prostředí podnětově jednostranném je dítě vystaveno více jedné činnosti v nevyváženém poměru k dalším. Dítě, které se nachází v podnětově bohatém prostředí s důrazem na rozumovou složku, může strádat ve složce citové. Přetíženost a zaměřenost jedním směrem je taktéž v rozporu s vyváženým a harmonicky uspořádaným prostředím (VANĚK 1972: 18).

Prostředí podnětově závadné

V takovémto prostředí jsou podněty, kterým je dítě vystavováno nezdravé, závadné. Jde většinou o závažný problém vyskytující se v rodině, např. alkoholismus. Toto prostředí se nemusí týkat pouze rodiny, ale může se jednat i o sekundární skupiny, jako jsou party, do kterých se dítě dostává. Závadné prostředí ohrožuje vývoj dítěte (VANĚK 1972: 18).

3.2 Prostředí podle poškozené složky

Prostředí může i poškodit zejména emotivní složku nebo racionální složku.

Racionální poškození se projevuje v oblasti názorů, postojů, které jsou závadné. Často takovéto narušení vede k neznalosti a k ne-respektu norem a ke zkreslenému výkladu informovanosti života. Z této narušenosti plyne často nepřizpůsobivost a socializační problémy jedince (BENDL 2015: 87).

Jde-li o prostředí, kdy je narušena emoční složka, jedná se většinou o prostředí emočně nevyrovnané až chudé, nebo naopak se může jednat o nadmíru bohaté emoční prostředí. Ani jedno prostředí, ač se může zdát, že emočně bohaté prostředí je nezastupitelné, není prostředím nejvhodnějším.

Chudé emoční prostředí

V tomto prostředí chybí dostatek emočních podnětů. Nedostatek vede ke strádání v citové oblasti, dítě se jeví jako citově chladné, vývojově opožděné, apatické. Takovéto prostředí se vyskytuje v rodinách, ve kterých na dítě není čas (BENDL 2015: 87).

Nadměrně bohaté emoční prostředí

Vede k únavě dítěte, k lhostejnosti a nakonec k citové labilitě až neurotizaci (BENDL 2015: 87).

Závadné emoční prostředí

V závadném prostředí se převážně vyskytují nežádoucí, záporné emoční reakce. Takové dítě se pak projevuje jako úzkostné, agresivní, zlomyslné, ustrašené (VANĚK 1972: 120).

Jednostranné emoční prostředí

V jednostranném prostředí převažuje jednostranná emoční atmosféra, převažují některé emoční kvality. I takovéto prostředí působí na utváření osobnosti - hypochondrismus, primadonismus.

Vaněk uvádí, že psychicky zdravé dítě potřebuje někam patřit, k někomu se přitulit. Je důležitý druh prostředí, ve kterém dochází k inhibici a stimulaci emočních procesů (VANĚK 1972: 120).

Vadné emoční prostředí se může vytvářet nejen v rodině, ale i ve škole, v dětských kolektivech. K vadnému emočnímu prostředí v rodině se vyskytují emoční rozpolcenosti, neúcta a chybějící vzájemná láska. Vadné je ale i opačné prostředí, kdy

se zapomíná na výchovná opatření, zde může docházet k rozvoji egocentrismu a zlomyslnosti (VANĚK 1972: 120).

3.3 Rodinné prostředí

Rodiče by měli být svým dětem příkladem. Přístup k dítěti a k jeho výchově se měnil. Mnozí rodiče, kteří se snaží plánovat výchovu a výchovné postupy, zjišťují, že přímá interakce spojená s výchovou dítěte je mnohdy složitější, obecně osvědčené postupy selhávají a rodiče i dítě si musí určit vlastní mantinely a postupy. Dnes je dítě středem zájmů, nejde však úplně tak o egocentrismus, který se týká spíše dítěte samotného. Dítě ale stojí ve středu zájmů jak rodinných, tak i společenských. Jde o podřízení výchovy individuálním požadavkům dítěte.

Rodiče volí pro výchovu výchovné styly, které jsou ovlivněny také mnoha faktory. Může to být výchovná tradice, nebo dítě může být vnímáno jako rovnocenný člen, který má právo na vlastní názor, nebo naopak rodiče jej nemají zájem vyslyšet. Jiná výchova dovoluje, aby dítě bylo hlavním rozhodčím, slovo rodičů ztrácí na váze, rodiče dítěti ustupují.

3.3.1 Výchovné styly

Demokratický výchovný styl vychází z předpokladu rovného postavení v rodině. Každý člen má tedy právo na vlastní názor, o kterém se diskutuje, a to ne pouze mezi rodiči, ale nejlépe tím způsobem, že se dítě taktéž zúčastní. Rodič jeví zájem o názory dítěte, zajímá se o jeho citovou stránku. Přihlédne se tedy ke všem názorům, a rodina se snaží o kompromisní řešení. Nejde ale pouze o práva a názory, ale i o povinnosti, které je třeba plnit, aby funkčnost rodiny, která je nejčastějším nositelem právě demokratického výchovného stylu, nebyla porušena a nedocházelo ke zbytečným konfliktům. Konfliktům se rodina snaží zabránit jasným stanovením mantinelů a pravidel. Jde o vyvážené rozložení pravidel, povinností a volností, volnem, tedy vlastně svobodou. Dodržování pravidel se neukládá jen nezletilým, nýbrž i dospělým, rodičům, sourozencům. Rodiče se stávají svým dětem příkladem. Jde o přirozenou autoritu, jejíž držitelé jsou právě rodiče. Aby si však rodič - vychovatel získal u dítěte autoritu, je důležité, aby sám v životě vhodně reagoval na změny, utvářel vhodně vlastní život a směřoval k smysluplnému cíli, který je i pro dítě vzorem v dodržování společenských pravidel, i v životě, kterým žijí rodiče. Takovéto rodinné prostředí je vyvážené

a harmonické, nechybí otevřenost, zodpovědnost, důvěra a dostatek lásky. Jedná se o zdravé rodinné prostředí, výchovou a přístupem k dítěti, ale i ostatních členů rodiny. Důsledkem tohoto typu rodičovského stylu je spokojené dítě, spolupracující vůči rodičům, kamarádské, úspěšné (FONTANA 2010: 24).

Liberální výchovný styl je synonymem k volné výchově. Sice tato výchova má zájem o optimální rozvoj dítěte, avšak může přerůst v přehnanou péči ze strany rodičů. Rodiče se snaží zbavit dítěte okov, jež některé situace vyžadují. Mají-li však povinnosti dítěte optimální míru, i tak jej často přebírají pečující vychovatelé. Dítěti není přenechána zodpovědnost. Povinnosti a starosti dítěte přebírají na svá bedra rodičové. Mimo to, volná výchova může mít různé následky. Volnost a svoboda dítěte může přerůst v manipulaci s rodiči. Dítě je ponecháno sobě samému s obhajobou rodičů za všech okolností. V důsledku je dítě nesamostatné, neodpovědné, spoléhá více na druhé než samo na sebe.

Autoritářská výchova je opakem liberální výchovy. Zde se na dítě kladou přehnané požadavky, které nejsou adekvátní vývoji či osobnosti dítěte. Dítě je člen, který musí poslouchat, dospělí využívají své síly, moci ke stanovení příkazů, zákazů, odměn a trestů. Komunikace je poněkud upadlá a strohá, omezuje se na „musíš, nesmíš, ano, ne“. Chybí vřelost a vzájemná komunikace (PROCHÁZKA 2012: 108).

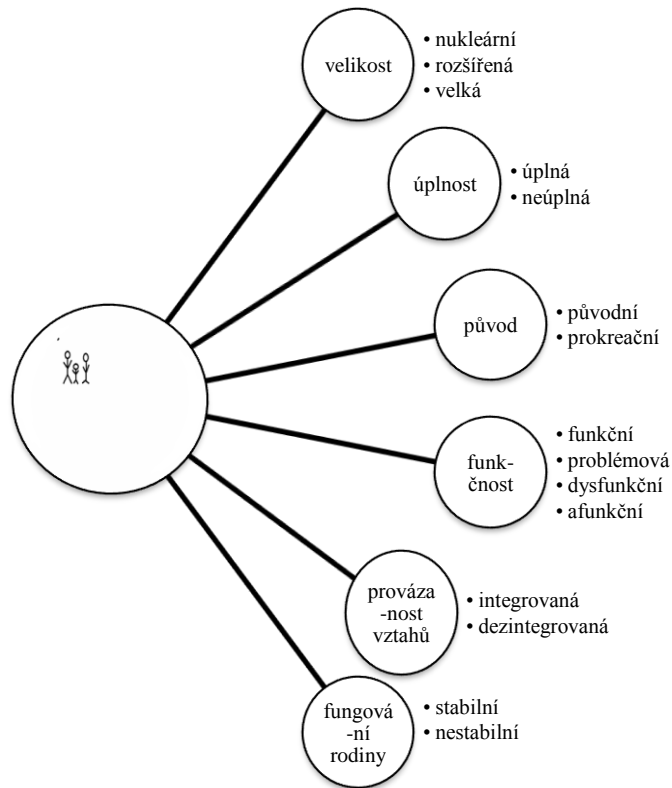
Dítě je i v tomto případě, stejně jako u volné výchovy, ponecháno samo sobě. Avšak s tím rozdílem, že volná výchova se snaží o přehnaně svobodný rozvoj dítěte bez povinností. Naproti tomu výchova autoritativní ponechává dítě samotné ve smyslu osamocení. Tento výchovný styl přihrává chladnému prostředí v oblasti emocí. Dítě na takový výchovný styl může reagovat citlivě, sociální izolací, časté jsou také útky z domova, únik k partě vrstevníků, sklony k agresivitě.

Všechny tři zmiňované typy výchovy jsou základními typy. Je zde důležité přihlídnout k osobnosti dítěte, jak k vnitřním faktorům, tak vnějším faktorům. V určitém období hraje roli například věk dítěte. Je tedy zapotřebí, aby rodiče vhodně volili a užívali výchovný styl, aby kriticky uměli zhodnotit zvolený výchovný styl.

Lze tedy hovořit o řadě výchovných stylů. Například Fontana hovoří i o výchovném stylu zanedbávajícím, pro nějž je charakteristický nezáměr o život dětí, nezáměr o jejich zájmy, emoce, komunikaci a názory. Dítě se stává často náladovým s neschopností ovládat emoce, často se jeví bez zájmu o vlastní, především, školní povinnosti. Objevují se sklony k rizikovému chování (FONTANA 2010: 24).

3.4 Typy rodiny

Schéma 2: Rodina

Zdroj: Vlastní

Rodina má určité znaky, kterými se dá dále dělit na určité typy. Takovými znaky jsou velikost, úplnost, původ a funkčnost.

Podle kritéria úplnosti se rozlišují rodiny úplné a neúplné. Úplnou rodinu tvoří manželé a dítě. Neúplná rodina se vyznačuje chybějícím rodičovským členem.

Velikost rodiny se určuje na základě členů, kteří tvoří jednu domácnost. Nukleární rodina je složena z manželů, kteří tvoří jádro, společně vychovávají potomky. Rozšířená rodina zahrnuje nejbližší příbuzné, na mysli jsou zde prarodiče. Velká rodina pak zahrnuje i další příbuzenstvo.

Dle původu je možné rodiny dělit na prokreační nebo původní³. Jak sám název napovídá, původní rodina je taková, ze které dítě pochází. Prokreační je rodina, kterou dítě, jakožto dospělý jedinec, zakládá.

³ původní je rodina orientační

Podle funkčnosti se rozděluje rodina na dva základní typy, a tj. funkční rodina, problémová rodina, dysfunkční a afunkční.

Helus funkční rodinu rozdělil ještě na rodinu stabilizovaně funkční a funkční rodinu s přechodnými problémy, které je rodina schopna vyřešit sama, navíc v takovéto rodině problémy pozitivně rodinu upevňují a rozvíjí (HELUS 2007: 121).

Pro účely diplomové práce je do rodiny problémové zařazena i rodina dysfunkční a afunkční. Dysfunkční a afunkční rodiny disponují taktéž problémy, které mohou mít dopad na dítě v rodině a jeho volný čas.

Rodina a její funkčnost není však samozřejmostí, podle tohoto hlediska se rozlišuje stabilní a nestabilní rodinné prostředí. Stabilní je více méně stále prostředí. Nestabilní rodina je

charakteristická zápornými a kladnými vlastnostmi, které jsou proměnlivé, tedy kolísavé.

Dále se rodina dělí podle funkčnosti vazeb, především uvnitř rodiny. O rodině integrované můžeme říci, že vztahy mezi členy jsou dobré. Naopak o dezintegrované rodině to nelze zcela tvrdit. Členové se potýkají s narušenými vztahy, které jsou často kolizní.

3.4.1 Funkční rodina

Aby se rodina dala nazvat funkčním rodinným prostředím, je třeba ji vymezit podle znaků, které umožňují, aby rodina fungovala „zdravě“. Ovšem mnohost znaků nemusí zaručit jistotu funkčního prostředí. Je zapotřebí, aby tyto znaky funkčnosti byly propojené a vzájemně se doplňovaly. Existují totiž rodiny, kde více znaků může fungovat zcela bez problémů, ovšem jediná odchylka může způsobit větší či menší nerovnováhu. Funkční rodinu lze nazvat taktéž normální rodina.

Stanovit podle kritérií funkčnost rodiny je složitější, než se může zdát, totiž nezáleží pouze na základních znacích, ale i na tom, jak rodina plní své funkce. Matoušek uvádí, že výzkumů, které se týkají přímého pozorování funkčnosti rodiny v delším časovém horizontu, je zatím nedostatečné množství (MATOUŠEK 1997: 132).

Nejčastěji se pro funkčnost uvádějí základní znaky, mezi něž se řadí adaptabilita, soudržnost a komunikace (SOBOTKOVÁ 2001: 71-72).

Adaptabilita je jakási přizpůsobivost. Jde o schopnost rodinného systému měnit, ale i přizpůsobit se rolím, pravidlům ve vztazích. Ukazateli jsou často nečekané či nové situace, které ovlivňují každodennost a pravidelnost v rodině.

Soudržnost nebo koheze vypovídá o vztahu mezi členy. Jde o síly, které drží vztahy pohromadě. Soudržnost je vyjadřována jako oddanost, věrnost, intimita v interpersonální dimenzi (SAUBER, In SOBOTKOVÁ 2007: 38).

O úrovni funkčnosti vypovídá i komplementarita. Jedná se o vzájemnou slučitelnost mezi členy, o jejich vzájemném doplnění v potřebách, schopnostech a vlastnostech. Rozlišuje se pozitivní a negativní komplementarita. O pozitivní lze hovořit, pokud členové uspokojují potřeby způsobem, který vede k utváření pozitivních vzájemných vztahů. Negativní posiluje obrany proti úzkostem. Chrání vztahy a zranitelné členy (SOBOTKOVÁ 2001: 37).

Komunikace je neméně důležitým ukazatelem funkčnosti. Měla by být přímá a otevřená, plní ochrannou funkci před stresem a přispívá k společnému soužití. Komunikace se uplatňuje při změnách v plánování, je také důležitá při řešení problémů.

Najdeme však i další autory, kteří definují funkční rodinu dle faktorů, přičemž pro pojem funkční rodina používají různé ekvivalenty, jako jsou zdravá rodina, ne-klinická, harmonická a podobné výrazy, které vypovídají o dobré funkčnosti, a lze tedy rodinné prostředí nazvat zdravým či funkčním.

Jiné pohledy - Stachowiakův, Barnhillův a dimenzionální model zdravé rodiny podle Russelové - uvádí ve svém díle „*Duševní zdraví a zdatnost rodiny*“ Špitz (ŠPITZ, In OLIVERIUS 1989: 49-51).

Stachowiak uvádí několik faktorů, které definují funkční rodinné prostředí, mezi něž zařazuje:

- rodinnou tvořivost, která se projevuje v interakcích při řešení problémů a rozhodování,
- vedoucí roli v rodině, jež je jasně vytvořená, očekává se vzájemná podpora rodičů, přičemž jeden rodič vede, druhý ho podporuje,
- jasnost komunikace,
- způsob vyjadřování konfliktů, v dysfunkční rodině je konflikt vyjadřován stále a příliš nebo naopak nedostatečně a málo.

Barnhill rozdělil duševní zdraví rodiny do osmi dimenzí, které jsou rozděleny do čtyř rodinných témat.

1. Totožnost a identifikace zahrnují dimenzi individuace a vzájemnosti.

Individuace zdravé rodiny se projevuje podporou, samostatností, osobní odpovědností a sebevědomím členů, jsou jasně definované hranice sebe sama, v dysfunkční rodině se lze setkat se závislostí na druhých.

Vzájemnost, která je vyjádřena emoční blízkostí a sounáležitostí, v dysfunkční rodině dochází k odcizení.

2. Strukturování rolí obsahuje vzájemnost rolí a jasně stanovené hranice.

Vzájemnost rolí se projevuje chováním, kterým se členové vzájemně doplňují. Důležitý je i souhlas s úlohou rolí jednotlivých členů, v dysfunkčním prostředí dochází ke konfliktům rolí.

Jasně hranice musí být vymezeny jak v rodině nukleární, tak i mezi dalšími generacemi rodinných příbuzných.

3. Téma změny obsahuje na straně jedné pružnost a na straně druhé stabilitu.

Rodina musí být schopna pružně reagovat na změny a přizpůsobit se jim, reagovat na nové příležitosti. Opakem je stereotypní prostředí, kde členové ulpívají na rutině, reakce na změny jsou nedostatečně pružné.

Změny, kterým je rodina schopna se přizpůsobit, přináší s sebou něco nového. Ovšem pružnost si vyžaduje stabilitu především uvnitř rodiny, která zajišťuje, právě i přes změny uvědomění, že je to stále ta samá rodina „rodina jako my“. Rodina má tedy uvnitř stabilní interakce, přestože se přizpůsobí změnám.

4. Zpracování informací. Zde jde o komunikaci a shodné vidění událostí.

Komunikace a jasná výměna informací je předpokladem funkčního vzájemného soužití. Jedná se o naslouchání, objasnění smyslu nebo obsahu, oproti tomu v nefunkčním prostředí bývá často komunikace strohá, vágní, někteří členové jsou bez možnosti se vyjadřovat.

Russelová určuje dvě dimenze, kohezi a adaptabilitu, které patří mezi základní pilíře funkčnosti rodiny (ŠPITZ, In OLIVERIUS 1989: 49-51).

Konflikty se čas od času naskytanou v každém rodinném prostředí, záleží však, zda s nimi rodina umí pracovat, nebo je nechá proniknout hlouběji do rodinného prostředí. I ve funkčních rodinách tedy existují problémy, rodina je však vyřeší pomocí svých sil. Většinou jde o finanční problémy spojené s bydlením nebo přechodné manželské krize

nebo výchovné problémy s dětmi. Takové rodiny se nazývají funkční s přechodnými problémy.

Normalitu rodin studovala Froma Walsch, o které se zmiňuje Sobotková. Walschová rozlišila čtyři přístupy vzhledem k normalitě rodin. (WALSCH, In SOBOTKOVÁ 2001: 39-40).

První přístup je založen na medicínském pohledu. Normální rodina nevykazuje symptomy, poruchy nebo psychopatologie. Nepotvrdilo se však, že zdravotní problém jedince vede nutně k dysfunkci rodiny. Tento přístup využívá definice zdraví, z něhož vyvozuje dysfunkčnost či funkčnost rodiny.

Druhý přístup hovoří o normalitě jako ideálu. Normalita je definována jako ideální a optimální fungování. Lze si představit kontinuum. Na jednom konci je ideální fungování, uprostřed je průměr, na druhém konci se nachází dysfunkčnost. Úspěšnost se posuzuje podle hodnot a splnění určitých požadavků. Ideální obraz rodiny je ovlivněn kulturními, sociálními, ale i etickými normami.

Další přístup vychází ze sociologie. Průměrné bývá normální. Každá, pozitivní i negativní odchylka směrem dále od průměru vypovídá o abnormalitě. Optimálně fungující rodina, zcela bez problémů, by byla stejně tak abnormální jako rodina zcela nefunkční.

Poslední, čtvrtý přístup definuje normalitu jako transakční proces. Jde o přístup, který je podložený systémovou teorií. Pozornost je zaměřena na procesy probíhající v čase. V úvahu se bere sociální i časový kontext, integrace i vývoj rodiny jako systému.

3.4.2 Problematické rodiny

Rodiny problematické se potýkají s různými více či méně závažnými problémy, nedokáží je však zcela vyřešit samy, v důsledcích problémů nestačí na plnění funkcí vzhledem k rodinným potřebám, ale ani vzhledem k dítěti.

Problémové rodiny jsou rodiny zatížené, mezi něž patří rodina nezralá. V nezralé rodině lze najít problémy citové, zkušenostní, ale i další problémy, ekonomické, sociální. Příliš mladí⁴ rodiče si neuvědomují následky početí dítěte, dítě je často narozené s tím, že to byla chyba nerozváženosti mladých lidí. Příliš mladí partneři s nedokončeným vzděláním často čelí nezaměstnanosti nebo špatné ekonomické situaci.

---

⁴ příliš mladí - pod věkovou hranici 18 let

Na společné poznávání se není dostatek času, nedostatečná znalost jeden druhého může způsobit rozpad manželství, pokud k němu tedy vůbec došlo. Mnoho mladých matek se stává samoživitelkami. Dítě, které se narodí mladým lidem do věku 18 let, často mají ve své péči prarodiče, jako zákonní zástupci nezletilých rodičů. Mladé rodiny jsou často odkázány na pomoc, jak ze strany státu, tak ze strany prarodičů.

Ambiciózní rodina

Tato působí na první dojem jako rodina zajišťující vyváženě všechny funkce. Problém je spíše v tom, že rodiče se příliš soustředí sami na sebe, na svoji kariéru a vzestup. Dítě má často nadmíru toho, co vlastně po stránce materiální potřebuje. Rodina disponuje vysokými příjmy, klade důraz na hodnoty, jako jsou úspěšnost, vyniknutí, cestování a konzumní zábava. Prožitky jsou však povrchní, stranou jde citová oblast. Děti z těchto rodin bývají často vnitřně neuspokojené, rodiče totiž skutečně dítěti nenaslouchají a zaměřují se na kvantitu. Děti, ač po citové stránce neuspokojené, bývají často materiálně zhýčkané a touží mít stále více a více (HELUS 2001: 126).

Přetížená rodina

I v této rodině může jít na první dojem o dobré podmínky. Zde je hlavním důvodem problémů zátěž a přetíženost. Mezi zdroje, které jej mohou způsobit, patří často konflikty v rodině, mezi členy rodiny, nebo v důsledku zaměstnání. Ze strany rodičů dochází k ventilaci těchto problémů do rodinného zázemí. Může se jednat ale i o jiné druhy zátěže, jako narození dalšího dítěte, nemoc v rodině, rozvod, starosti s rodinnými příslušníky, ekonomické problémy.

Perfekcionalistická rodina

Tato rodina má zájem být perfektní, klade především nadměrně zvýšené požadavky na děti. Rodiče však často nerespektují potřeby samotného dítěte, jeho schopnosti, ale i možnosti, jako jsou čas, materiální vybavení. Dostává se do krize především funkce emocionální (HELUS 2001: 126).

Autoritářská rodina

O autoritářském výchovném prostředí už zmínka byla (VIZ VÝŠE), nicméně přístup k dítěti a vztahy, které se v rodině vytvářejí, rodinu zařazují do skupiny problémové rodiny. I v tomto prostředí shledávám problém především s funkcí emocionální

a ochrannou. Připomenu tedy, že komunikace je omezena na příkazy, rozkazy, dochází často k trestům, ať fyzickým či psychickým, které mohou přerůst až v týrání. Dospělí, kteří využívají svého postavení nad mladšími členy, si svým chováním často ventilují vlastní problémy, vztek, agresivní chování přenášejí na děti. U dítěte dochází k narušení vývoje osobnosti. V neposlední řadě mají děti sklony reagovat tak, že vyhledávají jiná prostředí a utíkají z domova (HELUS 2001: 126-127).

Liberální a improvizující rodina

O liberálním výchovném prostředí byla také řeč. I ona se řadí mezi rodiny problémové. Zde dochází k narušení přímo funkce výchovné a socializační. Chybí jasné stanovení výchovných cílů. Dítě má tolik volnosti, že je spíše rizikem než výhodou. Dítě je nuceno zacházet se svým časem podle vlastních představ, obvykle bez smyslu pozitivního rozvoje. Děti mohou mít v důsledku sklony k lenosti, sobectví, vyhledávání pochybných zábav. Děti vyrůstající v takovéto rodině často trpí nedostatkem pozornosti ze strany rodičů. Odkázanost samy na sebe si s sebou přebírají i do dalších vývojových období. Pozdě na to, aby rodiče potom mohli cokoliv namítnout, nebo vůbec mluvit do jejich věcí a stylu života (HELUS 2001: 128).

Protekcionistická rodina

„Každé přehánění škodí, zvláště ve výchově“ (MATEJČEK 1986: 156). U některých rodičů k přehánění opravdu dochází, záleží potom v jaké podobě. Obecně je možné i tuto výchovu, společně s autoritářskou, označit za krajní extrémy.

Rozmazlující rodina se vyznačuje tím, že je dítěti vždy vyhověno. Rodiče se přizpůsobují tomu, co dítě žádá, snaží se mu vše splnit. Dítě má tedy dostatek opory i zázemí. Problém je ale v tom, že v přehnané nezdravé míře. Protekcionismus má tři formy (HELUS 2007: 129-130).

Jednou z forem je protekcionismus soucítění. Rodiče soucítí se vším špatným, co se dotýká dítěte. Jde o společné trpění a o utvrzení křivdy, která vychází ze všech stran směrem k dítěti. Dochází ke ztrátě pozitivních vztahů a postojů.

Dalším druhem je protekcionismus služebný. Protekcionismus je přítomný v rodině, která dítě rozmazluje. Tato forma dělá z rodičů služebné, dítě ovládá rodiče, které si podmanilo, stalo se diktátorem. Dítě si takovýto styl osvojuje poměrně rychle, využívá svého postavení.

Poslední třetí formou je protekcionismus útočný. Rodiče brání své dítě před vším, co není v jeho prospěch. Rodiče se dostávají často, na obranu potomka, do konfliktu, především ve škole. Děti z těchto rozmazlujících rodin nejsou obvykle připraveny se setkat s tvrdou realitou v životě.

Odkládající rodina

V odkládající rodině si rodiče budují vlastní kariéru, jsou to většinou i mladí rodiče, ambiciózní, kteří mají tendence svěřovat, odkládat dítě, tak často, jak je to jen možné. Putování dítěte začíná od prarodičů, přes další známé až po různé kolektivní pobyty. Zde dochází k narušení funkce výchovné, citové, ale i domestikální. Potřebná jistota, pocit bezpečí a pocit někam patřit, je totiž postrádán. U dítěte může vzniknout deprivací syndrom, který se vyznačuje citovým strádáním. Časté svěřování narušuje i výchovnou a socializační funkci, taktéž i emoční, dítě neví, kam patří a zda někdo o něj stojí (HELUS 2007: 130-131).

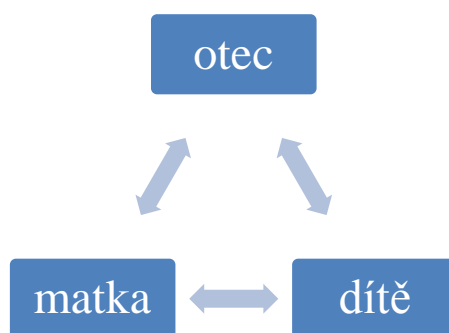
Disociovaná rodina

Disociovaná rodina se potýká především s problémem rozvrácenosti vztahů, které jsou důležitým předpokladem funkčnosti celého rodinného prostředí. Narušení vztahů se může týkat jak vnitřních, tak vnějších.

Vnitřní vztahy jsou vztahy takové, které se vyskytují mezi interakcemi členů rodiny, většinou nukleární rodiny, tedy mezi otcem, matkou a dítětem. Vztahy tvoří vzájemné interakce. Dochází k oslabení vzájemných kontaktů a izolovanosti člena (členů) od zbytku rodiny. Jde o lhostejnost a nezájem, u „odstrčeného“ jedince dochází k pocitu citového strádání. Oslabenost vzájemných interakčních vztahů obvykle působí i konflikty mezi členy. Jedná se konflikty v komunikaci. Vnitřní konflikty v rodině však často mají příčinu v negativních jevech (HELUS 2007: 131).

Vnější vztahy, které tvoří obvykle interakční okolní síť, mohou být narušeny izolovaností, omezením vnějších kontaktů a vztahů, rodina se uzavírá do svých problémů od vnějšího okolí, i tato forma má svoji příčinu, jsou jí konflikty. Zde je ohrožena také socializační funkce, pro jejíž rozvoj jsou potřeba zdravé vztahy a interakce s okolím, kromě rodinného prostředí.

Schéma 3: Vztahy

Zdroj: Vlastní

Dysfunkční rodina

Mezi rodinou problémovou a dysfunkční je velmi tenká hranice, funkce jsou ohroženy v obou typech prostředí, záleží však, zda problémy rodina zvládá řešit sama či nikoliv.

V rodině se vyskytují problémy a konflikty, které ohrožují vztahy v rodině a plnění funkcí. Rodina nezvládá tyto krizové situace řešit, obvykle musí vyhledat pomoc zvnějšku, z okolí. Ohrožené je především dítě, ale i ostatní členové. S pomocí se rodina obvykle snaží obnovit plnění funkcí. Průměrné až dysfunkční rodiny jsou nejpočetnější skupinou (PLAŇAVA 2000: 55).

Afunkční rodina

V afunkční rodině jsou zanedbány téměř všechny funkce. Obvykle rodina potřebuje vnější pomoc, ale ani přes to, jsou funkce v rodině rozvráceny natolik, že obvykle rodina nemůže nebo nechce funkce plnit. Dítě je ohroženo a obvykle nezbývá, než jej v jeho zájmu odebrat z rodiny. Dítě je svěřeno do péče státu nebo do péče příbuzných.

4 Výzkumná část

4.1 Cíl a metodika

Cílem výzkumné části je analyzovat trávení volného času dětí v rámci dvou modelů rodiny. Jedná se o rodiny neproblémové a o rodiny problematické. Takovým problémem v rodinách může být například nezaměstnanost, alkohol, ale i jiné. V rodině působí množství faktorů, z problematických rodin jsem zvolila jednu z nejčastějších problémových rodin, a to jest přetížená rodina. Přetížení lze chápat poměrně obecně, může jít o jakékoliv přetížení, z hlediska zdravotního, ekonomického, společenského apod. Přetížená rodina není čistým typem problémové rodiny, přesto jde o nejčastější problémové rodiny.

Výzkumná otázka zněla: jak vychází komparace trávení volného času dětí v problematických rodinách, ve srovnání s dětmi ve funkčním rodinném prostředí.

Dílčí cíle jsem formulovala následovně:

1. Jak vnímají děti z funkčního a problémového rodinného prostředí volný čas?
2. Tráví společně rodiče s dětmi volný čas?
3. Jakým aktivitám se děti ve volném čase věnují?
4. Je náplň volného času dětí ovlivněna rodičovským vzorem?

Vzhledem ke stanovení výzkumného problému byl zvolen kvalitativní výzkum. Kvalitativní výzkum poskytne cenné informace oproti „číselnému“ kvantitativnímu výzkumu. Kvalitativní výzkum dovolí proniknout hlouběji do dané situace. Poskytne podrobný popis.

Švaříček uvádí, že kvalitativní výzkum je proces zkoumání problémů a jevů ve specifickém, autentickém prostředí. Cílem je získání komplexního obrazu jevů. Kvalitativní výzkum je založen i na specifickém vztahu mezi účastníkem a výzkumníkem (ŠVAŘÍČEK; ŠEĐOVÁ, 2007: 13-17). Jako výzkumný nástroj byl použit rozhovor. Cílem rozhovoru bylo zjištění, jak osoby interpretují volný čas, jaké významy připisují volnému času apod. Šlo o specifické rodiny a rodiny normálně funkční a trávení volného času dětí v těchto rodinách. Téma doplňoval vhodný vhled do rodinného prostředí.

Dále se jednalo o metodu pozorování, která je jednou z nejčastějších výzkumných metod. Zaměřila jsem se na pozorování rodičů a dětí při rozhovorech, na zájem

o spolupráci, na jejich emoční reakce, zájem o komunikaci a jejich komunikační schopnosti.

Jednalo se o specifické rodiny, výzkumný vzorek byl záměrný neboli účelový. Jednalo se o rodiny problémové, dysfunkční. Kritériem je určitý problém v rodině. Kritérium funkční rodiny dle Sobotkové komunikace, adaptabilita, soudržnost. Opět výběr záměrný, rodiny, v nichž se nevyskytuje žádný problém. Dalším kritériem byla ochota rodiny a dětí zapojit se do výzkumného šetření.

Rozhovory v rodinách jsem si zaznamenávala na nahrávací zařízení, a to k účelu přepisu, se souhlasem rodin a respektem etického práva.

Rodinám byla zaručena anonymita. Rodiny byly taktéž informovány o účelu a použití rozhovorů, byly seznámeny s informací o zveřejnění této práce.

První setkání se týkalo seznámení a neformálního rozhovoru s rodiči i dětmi. Tímto jsem získala základní informace o rodinném soužití a životních podmínkách.

Spolupráce s rodinami se zdála zpočátku jednoduchá, v průběhu výzkumu však docházelo k tomu, že některé rodiny se do výzkumného šetření zapojit nemohly, nebo nechtěly z různých důvodů.

Z původně plánovaných 10 rodin nakonec mělo zájem 6 rodin, nicméně se našly i další rodiny, které měly zájem o rozhovor, takže konečný počet rodin je 10.

V průběhu došlo o projevení nezájmu některých rodin, které jsem se snažila tedy nahradit rodinami, které byly ochotny se dodatečně zapojit.

Nejčastějším důvodem nezapojení se byl podle rodiny zásah do soukromého života. Naopak rodiny, které měly zájem, rozhovory dětí braly jako jednu z možností, jak se dozvědět, co si dítě myslí o volném čase, o společně stráveném čase apod.

Do rozhovorů se zapojily děti ve věku od 10 do 15 let. Tyto děti na jednu stránku touží po vlastním volném čase, na stránku druhou je pro ně důležitý i volný čas, který stráví pohromadě v rodině. Berou jej jako vzor k vlastnímu uspořádání a náplni volného času, který je pro ně inspirativní.

Jednalo se o rozhovory s dětmi, rozhovor netrval déle než 10 minut. Nicméně práce s dětským respondentem vyžaduje naslouchání i mimo zvolené téma. Konverzace, které příliš odbíhaly od daného tématu, byly vypuštěny. Rozhovory s rodiči byly doplňující a upřesňující, a většinou hodnotily stav v rodině, umožňovaly také projevený zájem rodičů se vyjádřit k volnému času.

1. Rodina - FUNKČNÍ (1RF)

Tuto rodinu tvoří manželé a dvě děti. David - 11 let a Kateřina - 12 let. Rodina plní všechny své funkce bez větších problémů. Z úvodního rozhovoru lze rodinu považovat za funkční.

Žijí v panelákovém bytě, do kterého se přestěhovali z menšího města vesnického rázu. Otec je zedník, matka je prodavačka. Rodina se snaží trávit pospolu veškerý volný čas, kterého, uvádí oba rodiče, tolik nemají.

Matka - vzdělání - vyučena

Otec - vyučen

Matka

„Nemáme téměř žádný volný čas, chodíme do práce a z práce zase do domácích povinností. Když zkontrolujeme dětem úkoly, zbyde čas na nějaké krátké povídání. Co nás baví, tak jsou společenské hry, u kterých si já i manžel s dětmi odpočineme. Pravda, i přes málo volného času, u některých her dokážeme prosedět dlouho do noci. S tím volným časem je to někdy horší, někdy lepší. Více je ho o sobotě a neděli. Dětem se snažíme věnovat, to každopádně.“

Otec

„Rád si sednu do křesla a koukám na televizi, jsem celý den na nohou, a nejsem taky jeden z těch nejmladších, co by aktivně trávili volnej čas. Často se u nás hrajou společenské hry, někdy deskový, ale už je začaly nahrazovat hry na internetu. Vedou hry a televize. Tam se potom prosedí spoustu hodin. Taky ty děti už moc nechtějí s námi sedět u stolu a hrát si, už nejsou tak malý, abychom je donutili nebo přemlouvali.“

Kateřina

„Volnej čas je pro mě něco, když přijdu ze školy a jsem ráda, že mám klid. Je to důležitý ho mít, volnej čas, vypnu a můžu si dělat, co mě baví, co mám ráda. Škola mě ale docela baví, ale stejně se pokaždý těším domů, až hodím tašku pod stůl. Řekla bych, že mám dost volnýho času. Udělám si svoje povinnosti do školy, doma a pak už mám volnej čas.“

Většinou napíšu rychle úkoly a pak udělám, co je třeba doma. Mamka s tatškou vymysleli takovej systém, že když jsme se hádali a nechtěli jsme s bráchou uklízet, ani moc pomáhat, v neděli si vždycky sedneme a domluvíme se, co kdo bude mít za úkol.“

Nemusíme se hádat, co budeme dělat a myslím, že tím pomáháme. Rodiče nemají potom tolik práce doma a můžeme se třeba jít někam projít, chodíme na procházky, někdy na výlety pěšky. Někdy rodiče chtějí, aby sme si s nimi hráli hry, hrajeme deskovky, „Scrrable“, a takový ty novinky jako je „Česko“ a další hry. Máme i takový kostky, hodiš a podle obrázků vyprávíš příběh, to mě docela baví, je u toho sranda a zábava. Volnej čas, kterej trávíme v nich, je důležitěj, to určitě, protože se sejdeme všichni a je to takový, že víme, že jsme pohromadě.

Když jsem sama, pak si jdu na počítač, hrajeme s kamarádkama a s kamarádama hry, píšeme si přes face a přes twitter. Ale mám dovolený počítač jen na hodinu, máma ani táta o tom neví, že sedím u kompu, za hod'ku se nedá nic, ale jenom když nejsou doma. Někdy, když nemám s kým hrát na počítači, nebo ani v televizi nic nedávají, tak si čtu knížky, ale to mě moc nebaví.

Vedou u nás s rodičema společenský hry, procházky, povídání, fakt jen málo, někdy jenom. Ale dá se říct, že se rodiče ptají, hlavně mamka, co jsme dělali celý den.

V této rodině jsou oba dva rodiče pracovně vytížení, mají fyzicky náročnější práci, a proto ve volném čase volí aktivity spíše pasivnějšího typu. Aktivnější program volí spíše příležitostně v sobotu a v neděli, kdy do práce alespoň jeden z rodičů nechodí. Dětem se přesto ve volném čase snaží věnovat.

Působí zde i takový faktor, jako je charakter a druh práce a pracovní doba, ale i věk rodičů. Vyhledávají spíše pohodlí a odpočinek.

Vzor přebírá i dcera Kateřina. Kateřina vnímá volný čas, který je pro ni důležitý, po splnění si školních povinností, uvádí, že volný čas pokládá důležitý i pro celou rodinu. Ve svém volném čase volí taktéž aktivity pasivnějšího a odpočinkového charakteru. V čele náplně volného času stojí počítač a sledování televize a kamarádi.

2. Rodina - NEFUNKČNÍ (2RNEF)

V rodině jsou čtyři děti. Žijí v paneláku. Matka je nezaměstnaná. Otec je zaměstnán jako malíř. Děti Anička 12 let, Eliška 11 let, Ondřej 4 roky, Tonda 5 let. V rodině jsou narušené funkce socializační, ekonomická. Anička s Eliškou navštěvují základní školu. Anička propadla v 1. třídě.

Starší sourozenci se starají o mladší sourozence. Matka ani otec si nemyslí, že by volný čas byl důležitý.

Matka - základní vzdělání

Otec - vyučení

Matka

„Holky jsou dost velký na to, ne? Aby se mohly postarat o menší. Já nemám vůbec čas. Volnýho už vůbec ne, se čtyřma dětma, pořád něco chtějí, potřebují, hlavně ty menší děcka.

A jak vyplňuji volnej čas. Sama, nemůžeme bejt pohromadě. Chodím na návštěvy, ať se stará o děti taky někdo jinej, mají i svýho tátu. Nejsem radši doma, protože si s manželem nerozumím, už dlouho si nemáme co říct. Hádáme se hodně, kvůli dětem a nebo penězům.

Děti jsou ve škole, a ve školce, takže, ani žádněj volnej čas na ně není.

Anička

„Volnej čas, je třeba, no asi víkend a prázdniny, že jo. A taky je to asi čas, kdy nemusím nic dělat, jenom třeba ležet a koukat. Ale to je nuda, jsem zvyklá pomáhat doma. Nemám volnej čas, není čas.

Já se se ségrou starám o bráchy, hned jak přídeme domů ze školy. My kroužky žádný nemáme. Nemůžeme, protože na ně rodiče nemají peníze. Vlastně jeden kroužek máme, chodíme na zpěv ve škole, máma říká, jen to co je zadarmo. Stejně mě to nebaví, chodím tam, abych aspoň někam chodila. Potom nemám ani kámošky, když všichni někam chodí.

A když nemusíme hlídat a starat se o bráchy, to je ale málo, tak nevím, co mám dělat. Sedím, nemám za kým jít ven, ani si s kým povídat. Se někdy prostě nudím.

Máma a táta mi žádněj vzor nedávají ve volným čase, jak a co dělat ve volným čase, pro mě teda není. Posloucháme, co dělaj holky ze třídy, když mají o víkendů čas a tak. Já tohle s rodičema neznám, když vypráví o výletech, kde všude byli třeba. Jezdit na

výlety, na brusle, nebo zajít do cukrárny aspoň někdy, za odměnu, s mámou i s tátou, třeba by se konečně přestali hádat. Ale buď nejsou peníze a nebo čas.

Myslím, že je volný čas důležité, ale i bez něho to jde. Možná mám volnej čas, když si hrajeme s bráchama, ale žádnéj nemám pro mě.

Asi bych ho chtěla mít, ale nevím, jestli bych měla co dělat. Nemáme ani počítač a číst mě moc neba, je to nuda.“

Eliška

„Já vím, co to je volnej čas. Povídali jsme si o tom, ve škole, s učitelkou při hodině výchova ke zdraví. Tam nám říkali, že volnej čas, je čas, kterej je jen náš, že třeba prázdniny, kdy nemám žádný povinnosti. Volného času moc nemám, musím jako Anča, pomáhat doma. Chodíme ven, s bráchama, abychom nemuseli být pořád doma, stejně mě to doma nebaví, máme malej byt, není si ani kam sednou a mít klid.

Někdy bych chtěla mít volnej čas. Akorát nevím, co bych dělala, kdybych ho měla. Asi, baví mě malovat, chtěla bych bejt maličkou.“

Participantů na otázku, co je volný čas, odpovídali, že je to pro ně delší volno, několik dnů za sebou. Děti uvedly, že volný čas jim chybí. Matka na děti klade povinnosti. Starším dětem skrze povinnosti k mladším sourozencům nezbyvá čas na vlastní zájmy.

Děti v rodině nemají žádný vzor, který by jim pomohl pracovat s volným časem, nemají ani žádnou aktivní či pasivní aktivitu. V čase, s kterým by dítě mohlo disponovat jako s volným časem, se starají o mladší sourozence.

Dívky mají však představu o tom, co by je bavilo, jaké aktivity by volily, kdyby měly čas samy pro sebe. Často chodí ven, ale jen v doprovodu s menšími sourozenci. Jedna z dívek uvádí, že nemají volný čas samy pro sebe, i když jsou často venku, doma je to nebaví a když se nestarají o sourozence, neví co dělat. Zažívají nudu. Faktory, které působí na rodinu a tedy i na volbu náplně volného času, jsou ekonomické a sociální problémy.

3. Rodina – NEFUNKČNÍ (3RNE)

Rodina žije v menším bytě, společně zde žije 1 dítě a prarodiče. Matka a otec jsou již dlouho v krizové ekonomické a partnerské situaci.

Rodina má značné finanční problémy, zanedbávají i výchovu dítěte. Kromě toho, otec se potýká s alkoholem, matka má taktéž sklony k alkoholismu. Ani jeden z rodičů neuvažuje o řešení proti-alkoholové léčby.

Syn Tomáš, 14 let, má výchovné problémy, které se navíc projevily i ve škole. Za výchovné problémy prý mohou oba rodiče, uvádí prarodiče, kteří se rodině snaží pomáhat.

S matkou, podobně s otcem se Tomáš vidí málo, pečují o něj jeho prarodiče, kteří bydlí s rodinou.

Matka - základní vzdělání

Otec - základní vzdělání

Babička

„Za výchovu Tomáška můžou oba dva, moje dcera, když jsem jíkala, at' si toho alkoholika nebere. Udělali dítě, a teď se o něj ani jeden neumí postarat. Moje dcera, s pitím přestala, ale on jí, do toho zase dostal. On využívá toho, že je mladá. Ani peníze jim raději nedávám, všechny by je propili. Je mi to líto, že mám takovou dceru, měla kluka v čtrnácti letech, tak aspoň aby ten kluk, aby z něho něco bylo. K volnému času, to víte, co s takovým klukem, rodiče si ho nevšímají, a to není jako dřív, že děti běhaly venku. Dneska když to dítě začne být samo, začne se toulat, chodit za školu. Ještě když to vidí u rodičů. Co byste mi poradila vy, co s tím klukem?“

Otec

„Volnej čas nemám, ani nechci vědět, co to je. Nejsem skoro nikdy doma, tak čas ani neřeším. Víc Vám říkat nechci.“

Tomáš

„Volnej čas, to vím, co to je.. Je to spousta času, kterej nevíte jak máte ani vyplnit, co dělat, je to prostě nuda. Já tu nudu zažil. Přestal sem chodit do školy, prostě najednou byla kolem mě nuda a taky problémy, s tím že sem nechodil do té školy. Takže když sem měl ten volnej čas, měl sem i kamarády, s kterýma jsme byli venku, v parku

a chodili jsme pařit. Nevím jestli to můžu říct, ale kouřil jsem s nima trávu a zkoušel jsem drogy, ty mě dostaly z tý nudy. A i mojí partu. Teď je to jiný.

Babička, je fakt, abych byl teda slušnej, hodně drsná, jako přísná. Provalilo se to, že nechodím do školy a už to řešila sociálku. Někdy, teda když babička, má ten volnej čas, jezdíme za tetou a chodíme na procházky. S rodičema žádnej čas skoro nemám, teda netrávim. Ani je pořádně nevidim, ani nevim, někdy se vrací pozdě. Jsou věčně v lihu. Máma se možná snaží, tátovi je to fuk, ten se z toho nedostane.

A je fakt, že jsem byl v dost blbý situaci a nechci tam být znova. Nechci dopadnout jako troska. Rodičové pro mě nejsou ani vzor, nejsou doma a mají hlavně na lahev alkoholu.

Co bych chtěl dělat ve volným čase? nevím, ale vím že už nikdy nechci zažít nudu, je to hrozný, když si mě nikdo nevšimnul, bylo to jedno jestli jsem doma nebo nejsem. Jsem už v pohodě, teď. Asi bych chtěl začít spotrovat nebo něco, hlavně jako abych se nenudil, nevěděl jsem, co mám dělat, tak jsem chodil ven, našel si partu.“

Vzhledem k rozsahu problému rodiny lze předpokládat výchovné problémy dítěte. Vzory k volnému času a jeho uspořádání se zde projeví spíše v negativním smyslu. Z výpovědi plyne, že volný čas vnímá jako čas ničím nenaplněný, tedy prožívaný jako nudu, následně Tomáš hledal, jak vyplnit čas, chtěl se začlenit do party starších přátel.

S rodiči volný čas netráví ani pasivně, ani aktivně. Prarodiče jej ve volném čase zapojují spíše do pracovních činností. Chlapec má vlastní představu o náplni volného času, ale neví přesně, jak čas uspořádat.

I zde je však nutné brát v úvahu faktory, které ovlivňují náplň volného času a postoje k volnému času.

4. Rodina – FUNKČNÍ (4RF)

Otec je zaměstnaný jako úředník, matka jako učitelka v mateřské škole. Společně žijí v novostavbě a vychovávají dvě děti, Štěpána - 13 let a Kláru - 11 let. Mezi členy funguje výborně veškerá komunikace, soudržnost je pro rodinu zásadní, a to i s ostatními příbuznými.

Obě děti navštěvují základní školu. Otec i matka uvádějí, že se snaží dbát nejen o povinnosti dětí, ale zajímají se i o jejich volný čas. Snaží se, aby ve volném čase byla celá rodina co nejvíce pohromadě.

Matka - vzdělání střední s maturitou

otec - vysokoškolské vzdělání

Matka

„Myslím, že v rodině komunikujeme všichni. Děti jsme začaly zapojovat do rodinných rozhovorů, zpočátku na úrovni plánování dovolené. Vlastně jsme u nich pěstovaly i to, aby byly schopné se zapojit do rodinných záležitostí. Často trávíme volný čas pohromadě. S manželem investujeme do kroužků, do víkendů, i do delších dovolených. Pro nás, hlavně pro manžela je volný čas kompenzací za sedavé povolání, také pro mě, a koneckonců pro děti také, když prosedí ve škole celé dopoledne a většinou i odpoledne. Ne vždy je volného času mnoho, ale i tak se snažím, abychom byli pospolu.“

Otec:

„Ano, souhlasím s tím, co řekla má manželka. Volný čas je pro nás důležitý stejně jako práce.“

Štěpán

„Volný čas je pro mě čas, ve kterém se věnuju sám sobě a svým zálibám a taky kamarádům. Takovýho času, takovýho co jsem popsal, že je pro mě volný čas, mám. Až teda možná na ty kamarády, ty moc nestíhám. Ale mám spousty kroužků a doučování. Hodně sportuju, jezdím na kole, občas chodíme s rodičema a sestrou hrát bowling. V pátek, když už nemám žádný kroužky, tak chodíme do tělocvičny. Nejvíc mě baví horolezecká stěna a in-line. Na in-linech jezdíme všichni. I mamka se to naučila. Ale je to sport na jaro a na léto. Teď v zimě jezdíme na víkendy na lyže. V létě to jsou horský výšlapy.“

Společně s rodičema toho děláme hodně, chtějí, abychom trávili společně hodně času. Ale zase mi nezbejvá čas na ty kámoše ze školy.

Od pondělka do čtvrtka mám kroužky. V pondělí mám angličtinu, v úterý chodím na doučko z matematiky, ve středu mám cyklistickej kroužek, když se nedá jezdit, tak se chodí na schůzky, čtvrtek mám soukromě kytaru.

Pátek teda tělocvična. V sobotu a v neděli je to různý, chodíme do bazénu a dál jsem už říkal.

Táta chce, aby, jsme neseděli u televize a u počítače. Potom stíhám už jen učení. Když naši nejsou na víkend doma, to si potom zapnu počítač a dělám si, co chci. Někdy se taky zapojuju do rodinejch akcí, abych nekazil náladu, i když se mi nechce nic dělat.“

Volný čas v rodině je aktivního charakteru. Děti přebírají vzor rodičů, kteří sportují a taktéž jsou kulturně založeni, k těmto vzorcům vedou i své potomky.

Děti mají každý den zvolenou aktivitu. Rodiče se jim věnují, a to i po stránce společného trávení volného času.

I přesto, že Štěpán s trávením volného času nemá větší problém, cítí nedostatečnou možnost ve volném čase trávit čas se svými kamarády.

5. Rodina – FUNKČNÍ (SNEF)

Rodina bydlí ve vlastním domku. Matka je zdravotní sestra, otec je automechanik. Společně vychovávají tři děti. Adam - 7 let, Vojta – 10 let, Aneta – 13 let.

Matka - vysokoškolské vzdělání

otec - střední odborné vzdělání s maturitou

Matka

„Nevím, co bych Vám řekla, o volném čase. Snažíme se, aby děti alespoň neseděly stále u internetu a tabletu. Nemám moc času, protože jako zdravotní sestra pracuji v odpoledních hodinách až do večera, ranní, noční, odpolední. Veškerá starost je tedy na mém muži, co se týká

péče o děti, a i domácnost. Pokud nejsme doma, ani já, ani manžel, zůstávají děti samotné. Dohled nad nimi potom nemáme potom ani jeden, a co dělají, se ptám, ale myslím, nebo spíš vím, o tom, že určitě děti zalžou.

Když je čas, o víkendu, jsme většinou doma a trávíme čas různě, někdy aktivně, někdy pasivně. Spíše než o to, co děláme ve volném čase, nám jde o to, abychom si odpočinuli u toho, co děláme.“

Aneta

„Volný čas, volný čas. Čas, který je volný. Takže asi v něm není zrovna co dělat, a nebo je, ale podle toho, co chceme, si děláme. Taky je to něco jako čas na to, co se normálně nestíhá.

Já mám dva kroužky, chodím na keramiku a na aerobic. Oba dva kroužky jsem si vybírala sama a i mě baví. Na keramiku už chodím od školky. Na aerobic jsem chodila s mamkou, když ona chodila cvičit. Potom jsem si našla aerobik pro sebe. Jiné kroužky nemám.

Občas zajde kamarádka, nebo já k ní.

S mamkou přes týden moc času netrávíme, s tátou, no taky ne. Sedne k televizi. My jsme na internetu.

Když přijde mamka z práce, tak nám všem většinou čte knížku. Střídáme se ve čtení s ní, čteme Adámkovi, on neumí ještě číst. Někdy si zahrajeme nějakou deskovku, nebo si jen tak povídáme.

Já si kroužky vybrala sama, podle toho, co chci dělat a co, mě baví. Rodiče mi jenom řekli, že je dobrý mít i nějaký pohybový kroužek, tak jsem vybrala ten aerobic, a taky tam chodí spolužačky ze třídy.“

Při rozhovoru s Anetou jsem upozorovala, že má čas rozdělený mezi povinnosti a volný čas, ve kterém se střídá odpočinek s aktivitou. Z výpovědi plyne, že volný čas, který si zvolila, vede k vyrovnanému trávení volného času.

Vzor hledá i u rodičů, kteří vedou děti k aktivitám.

Společně s rodiči si často povídají a věnují se sportovním aktivitám, které převažují.

6. Rodina – NEFUNKČNÍ (6RNEF)

V rodině jsou dvě děti Veronika - 11 let a Jakub - 8 let. Matka i otec zanedbávají funkce, zejména výchovnou. Rodiče jsou přetíženi svým zaměstnáním. Děti jsou často přítomné hádkám mladých rodičů, kteří vynakládají velké, téměř nepřetržité, pracovní nasazení, které je podle výpovědí dětí vyčerpává. Obě děti byly tiché a bojácné. Rozhovor s dětmi i s rodiči byl obtížný, především díky tomu, že rodiče neměli čas, a najít si jej byl pro ně vcelku problém.

Při vedení rozhovorů se starší Veronikou trvalo déle, než jsme navázaly kontakt. Zpočátku se dívka jevila bez většího zájmu o spolupráci. Nakonec jsme se společně s Veronikou dostaly skrze spontánní rozhovor k rozhovoru na téma volného času.

Matka - středoškolské s maturitou

Otec - středoškolské s maturitou

Otec

„Volnej čas, nevím, kde bych ho vzal. Pro mě jsou dnešním základem peníze a práce. A pro moji manželku taky. Sice to někdy zaskřípe, kvůli dětem, že na ně nemáme čas. Jsou sami, my se vracíme až pozdě v noci. Z práce jdu do další práce, a manželka to má podobné, dopoledne jde do jedné a odpoledne má přivýdělek. No děti už nejsou žádná mimina, tak to jde. Společně podnikáme, máme restauraci a penzion.“

Veronika

„Volný čas, mám ho spousty. Jsme sami doma, rodiče pracují, a já ani nevím, co mám po škole dělat. Tak se hodně učím, dostávám jedničky a oni za to se mnou ve škole moc nechtějí mluvit. Někdy nevím, co mám dělat, tak sedím, koukám, a nevím. A rodiče nechtějí, abychom se někde sami toulali, tak jsme doma, koukáme na televizi, hrajeme na počítači, máme spousty filmů a pc her, máme i herní konzole. Máme spousty věcí na počítač.“

Dneska, po dlouhý době jsme se sešli, jinak jsme fakt sami doma. Divím se, že si rodiče udělali čas.

Máma s tátou mi chtěli zaplatit kroužky, ale pořád nemají čas, abychom nějaký vybrali. Nevím, co mě baví. Učení.

Rodiče nemají čas, jsou pořád v práci. A myslím, že je to vyčerpává, vrací se v noci a to těžko s nima budu trávit volný čas. On táta chce, aby ta restaurace vydělala, co

nejvíc, takže je otevřeno dlouho. A nikdo nechce pracovat až do noci, tak tam jsou rodiče.

Prej je to práce, do který se musí investovat všechno, hlavně čas.“

Problém přetíženosti a orientaci na práci rodičů nedovoluje se věnovat dětem. Volný čas pro ně není časem, který by považovali za důležitý, ani pro sebe, ani pro dítě. Na společné trávení času není ze strany rodičů čas.

Volný čas Veronika vnímá jako nudu, nebo volí pasivní náplň volného času. Ekonomicky si rodina vede velmi dobře, Veronika je zahlcena elektronikou, díky níž uniká do virtuální reality ve svém volném čase.

7. Rodina – FUNKČNÍ (7RF)

Rodina žije ve vlastním panelákovém bytě. Mají jedno dítě, Vaška, kterému je 12 let. Otec je IT technik, matka lékařka. Rodina si prý žije poklidným životem, bez problémů uvnitř rodiny. I přes pracovní pozice se jednomu dítěti stíhají věnovat.

Matka - vysokoškolské vzdělání

Otec - vysokoškolské vzdělání

Matka

„Nemáme, a doufám, že nebudeme, mezi sebou žádné problémy. Jsem vlastně spokojená a myslím, že spousta lidí, by nám mohlo vztah závidět. Občas se mě jiné ptají, jestli jim dám recept, na dobré manželství a hodné dítě.“

Otec

„Jsme velice spokojeni v manželství. Rodina je pro mě všechno.. Společně trávíme si myslím, dost času. Věnujeme se především sportu Tak se zeptejte syna.“

Vašek

„Volný čas, který mám, když přijdu ze školy. Já mám takový čas. Ale i škola mě baví, dokážu odpočívat i u učení. Chtěl bych jít taky na medicínu. Společně trávíme s rodičema docela dost času.“

Přes týden, já jsem ve škole, pak jdu domů. Mám kroužky ve škole, chodím na dramaťák, tam hrajeme různé hry, čteme, povídáme si, připravujeme role a kulisy k divadlu. Chodím na skauta, pak na výtvarku a hraju divadlo.

K divadlu mě přivedli rodičové. Často chodí sami i se mnou do divadla. Baví mě muzikály.

Takhle mi to stačí. Nikdo mě nikam nehoní a nenutí mě dělat něco, co by mě nebavilo. Hodně jezdíme na kole, jezdíme na bruslích, v zimě lyže, a lázně, tam jezdíme pravidelně. Sportu se věnujeme všichni společně. Když mám víc volného času, tak mě baví mikroskopovat a zajímám se o přírodu, rád fotím. Fotky pak upravuji v programech na počítači, kde trávím taky volný čas. To mě baví hodně.“

V této rodině je volný čas pokládán za důležitý. Participant uvádějí, že je pro ně důležitý k nabrání sil a k relaxaci. Takto volný čas vnímá i Vašek. Volný čas vnímá

jako čas, který je pro něj důležitý, umožňuje mu nejen odpočinek. Hlavně jej bere jako čas, ve kterém se rád přiučí novému, získá nové zkušenosti a možnosti.

8. Rodina – NEFUNKČNÍ (SRNEF)

Tato rodina zanedbává funkce ekonomické. Přetížená rodina.

Manželé vychovávají 5 dětí. Narození nejmladšího dítěte rodině způsobilo především ekonomické problémy. Oba dva rodiče se tedy zaměřili na práci. Rodina v důsledku přetížení zanedbává i funkci výchovnou. Matka je pomocná kuchařka, otec je zaměstnán jako profesionální řidič.

Lucie - 11 let, Lukáš - 14 let, Jan - 9 let, Magdalena -5 let, Jonáš - 12 měsíců.

Matka - základní vzdělání

Otec - střední s maturitou

Matka

„Je toho na mě moc, a žádný čas na děti nemám. Vůbec jsem si neuvědomila, že další dítě bude takový problém. Hlavně finanční. To, co Vám přijde běžné se stává složitým a hlavně náročným a vyčerpávajícím. Najednou nemám čas, ani na sebe, ani na zbytek dětí. Úplně jsem se jim přestala věnovat. Manžel teď žíví celou rodinu, a taky nemá čas. Ve volným čase se zavře do pokoje a prospí ho.

Dříve jsme byly vcelku sportovně a společensky založená rodina. Často jsme s dětmi jezdily na výlety do přírody, teď na to není čas. Volný čas opravdu nemám, a když, tak je to pro mě něco vyjimečného. Děti musejí hodně pomáhat. Starají se o sourozence. Popravdě někdy se nestíhají ani učit, ve škole se zhoršili. Nemají čas. Mrzí mě to, ale věřím, že se situace zlepší.“

Lukáš

„Volný čas, jo vím, co to je. takže v něm , nechodím do školy, nemusím se učit, ani psát úkoly, pomáhat doma a tak.

Mám ho málo. Než se narodil brácha, bylo to v pohodě. Ale teď, je to všechno jiný. Po škole jsem chodil hrát fotbal, teď nestíhám. Jsem nejstarší, bude mi skoro 15let, a máma na mě jako hodně spolíhá. Proto se snažím pomáhat a nějakou zábavu a volnej čas hážu za hlavu. Až dodělám základku chci jít na střední. Tam potom budu mít volnej čas. Začnu hrát fotbal, s kterým jsem musel seknout.

Máma a táta nás vždycky tak nijak nevedli ke sportu, jezdili jsme hodně na kole na výlety s kámošema. Potom už ale ne.“

Lucie

„Volnej čas, je můj vlastní čas, ve kterým se může zavřít do pokoje a mít klid, nebo si můžu číst oblíbený knížky nebo dělat nějaký kroužek, teda chodit na kroužek.

Ted' nikam nechodím, kroužek nemám, nestihla bych ho, a protože bydlíme tady (cca 10km od města), jsou špatný spoje. Máma by pro mě jezdit nemohla a táta není doma. Nikdo u nás doma moc nemá volnýho času. Chtěla bych mít čas pro sebe, chodit ven s kamarádkama.

Musím doma pomáhat, máma nestihá a moc se ani nestará. Dřív na nás měla čas, jezdili jsme na výlety, ted' už nejezdíme, a ani nechodíme na procházky, moc si ani nepovídáme.

Občas, když ho mám trochu volnýho času, nevím, co mám dělat, nudím se a pak mi to nějak uteče.“

Tato rodina se potýká s problémem přetíženosti. Rodiče nezvládají náročnost, kterou vyžaduje péče o děti, navíc se potýkají s vážnými ekonomickými problémy a skrze tuto náročnost nemají dostatek volného času na ostatní děti, natož pro společné trávení volného času.

Všichni členové se museli podřídit a snaží se přijmout změny. Děti uvádějí, že volný čas postrádají. Snaží se doma pomáhat. Na jiné aktivity jim tedy čas nezbývá.

Jejich volný čas je vyplněn především povinnostmi, které se žádají od všech členů rodiny.

9. Rodina – FUNKČNÍ (9RF)

Ve společné domácnosti žijí otec, matka a syn Tadeáš, 13 let. Tadeáš vyrůstá v harmonickém rodinném prostředí. Matka i otec společně podnikají. Tadeáš navštěvuje gymnázium. Otec Tadeáše pracuje jako elektrikář. Matka se stará o účetnictví v menší firmě.

Vzdělání - oba rodiče střední s maturitou

Otec

„Chceme, aby syn vyrůstal ve stabilním prostředí. Záleží nám na tom, co dělá ve volném čase, jaké jsou jeho zájmy, s kým se schází, s kým kamarádí. Zajímáme se i o jeho školní výsledky. Přes týden jsme pracovně vytížení, ale o víkendech se snažíme si vynahradit, co přes týden nestihneme.“

Tadeáš

„Volný čas je důležitější, určitě, o tom se nedá pochybovat. Když se to vezme, půlku času trávím ve škole, zbytek mám volný čas. A vyplňuju ho různě. Přes týden ho tolik není, ale o víkendu a o prázdninách je víc času. Často si čtu, koukám na pc na filmy a tvořím webové stránky, kam vkládám natáčky z her, z počítačových. Sportu moc nedávám. S kámošema jdeme po škole na florbal, když se domluvíme, jinak spíš ty počítače.“

O víkendech jsem s rodičema a často, dalo by se říct každý víkend si nějak užijeme. Hodně, někdy až moc, se o mě rodiče zajímají. Jezdíme na akce a výlety. Naposled jsme byli v aquaparku. Víkend je takovej spíš aktivní, jak jsme všichni doma, je víc času.“

Tadeáš vnímá volný čas jako důležitý, který je součástí celého dne. Uvádí, že přes týden vybírá spíše aktivity pasivní, které jsou jeho zálibou. V týdnu má méně volného času oproti víkendu. Víkend tráví společně s rodiči, spíše aktivněji.

Náplní volného času jsou počítač, filmy, kamarádi. Příležitostně jde o sport.

10. Rodina – NEFUNKČNÍ (10RNEF)

Domácnost tvoří dvě děti a rodiče. Gábina -12 let, Alex - 8 let. Děti vyrůstají v nestabilním rodinném prostředí. Jedná se o rodinu přetíženou.

Matka ani otec na děti nemají téměř žádný čas. Rodina je přetížená, zde se přetíženost netýká pouze zaměstnání, přidává se i disharmonický vztah mezi manželi.

Matka - nezaměstnaná

Otec - střední s výučním listem, zahradník

Otec

„Já mám pro trávení s dětmi velký nedostatek času. Z práce jdu do práce, abych uživil rodinu. Pracuji jako dělník, manželka se stará o svoje rodiče, jsou nemocní, ale děti jdou stranou. Taková péče je skoro celodenní. Nejhorší na tom je, že to nechce řešit jinak. Jsme pod velkým stresem a jeden člověk na domácnost, když chodí do práce, nestačí. Všechno skončí hádkou.“

Gábina

„Volného času mám hodně. Přijdu ze školy a pak jsem už doma. Bud' jsem na internetu, nebo poslouchám písničky, jsem na facu. O víkendu mám volného času taky hodně. Jsem pořád na počítači. Když je na počítači brácha, tak koukám, co hraje. Nemám,co dělat. Nevím, co mám dělat doma.“

Máma se stará o dědu. Není moc doma, o víkendu taky ne. Táta chodí do práce, i o víkendu pracuje. Jako, že volného času, kdy by jsme celá rodina pohromadě něco dělali, to ne. Rodiče se kvůli všemu pohádají, a stejně to nepomáhá.

Na kroužky není moc peněz, takže na žádný nechodím. Rodiče se mě moc neptají, co jsem dělala, když jsem přišla ze školy. Ani o moje učení se moc nezajímají, jenom když dostanu blbou známku, ale ani to neví, máme elektronickou žákovskou knížku.“

Gábina pociťuje dostatek volného času, bez možnosti jej vyplnit aktivněji tím co by ji bavilo. Rodiče jsou pracovně vytížení, k čemuž se přidává starost o nemocné členy. Gábina uvádí, že rodiče volný čas neřeší, nezajímají se o to, jak vyplňuje volný čas. Společně rodina netráví téměř žádný volný čas.

4.2 Vyhodnocení, interpretace a diskuze

Tabulka 1: Děti a volný čas

	Funkční rodinné prostředí	problémové prostředí
Faktory:	vzdělání, zaměstnání	přetíženost, problémy ekonomické, východné, konflikty, stres
volný čas dětí	klid čas pro sebe čas pro záliby, kroužky čas pro kamarády prázdniny, víkendy, čas po škole	čas bez povinností- nedostatek takového času nuda, volný čas vyplněný povinnostmi a pomocí doma
aktivity dětí:	kroužky, kamarádi počítač, poslech hudby, filmy, čtení	volno, prázdniny, žádný volný čas pomoc doma, nicnedělání, nuda, počítač,
aktivity s rodiči:	sport, výlety, procházky společenské hry, povídání si	téměř žádné společné trávení volného času
vzor rodičů	rodiče se zajímají o volný čas dětí snaží se s nimi trávit volný čas a pomáhají uspořádat volný čas	děti jsou ve většině případů odkázáni na vlastní vyplnění volného času zažívají nudu, volný čas vyplňují povinnostmi, které mají doma v jednom případě došlo i vyhledávání problém. Přátel

Zdroj: vlastní

Volný čas dětí z obou typů rodinného prostředí se ve výše uvedených rodinách více méně odlišoval. Musí se však vzít v úvahu faktory, které nelze z rodiny vyloučit. Volný čas dětí je totiž ovlivněn především samotnými rodiči a faktory, jako jsou povolání rodičů, vzdělání, věk, životní styl.

Model rodiče však není jediný determinant. Hraje zde roli i osobnost dítěte a připoutanost k rodiči.

Od vzdělání a povolání rodičů se v rodinách odvozoval i společně strávený čas a i náplň ve volném čase.

Volný čas a pohledy na volný čas, stejně tak i náplň volného času ovlivňuje prostředí, které dítě obklopuje.

Dvě rodiny, ve kterých rodiče dosáhli vysokoškolského vzdělání, jak vyplývá z výpovědí, tráví volný čas aktivně. Volný čas je pro ně důležitý, taktéž kladou větší důraz i na společně strávený čas s dětmi. Popřípadě se snaží dětem kroužky plánovat a ukázat jim, jak takový čas vhodně uspořádat. Přitom se snaží, aby dítě do aktivit nenutili, pouze se snaží utvářet u dítěte jakýsi hodnotový řebříček, do kterého by měl být zařazen i volný čas a jeho smysluplné vyplnění.

Děti z funkčních rodin mají čas rozdělený mezi povinnosti a volný čas. Aktivity, které vedou u dětí, jsou počítačové hry a internet, psaní na internetu s přáteli. Tedy samy děti, pokud volný čas netráví s rodiči, nebo nemají naplánované aktivity, volí pasivnější náplň. Tu pak kompenzují právě časem stráveným pohromadě s rodiči.

Postoje rodičů k využívání volného času jsou pro dítě důležité. Rodiče se stávají pro děti osobami, které pomáhají utvářet volný čas. Rodič je pro dítě inspirací. Působení rodičů probíhá nejčastěji díky společně strávenému času, ale také díky projevenému zájmu o děti a jejich volnočasovou náplň.

Zajímavé je srovnání důležitosti volného času funkčního a problémového rodinného prostředí. Ve funkčních rodinách je kladen na volný čas větší či menší důraz. V problémových rodinách je volný čas zbytečný, nepotřebný, přebytečný.

Práce a volný čas jsou pro tyto rodiny důležité, stejně tak děti rozlišují mezi povinnostmi a volným časem.

Děti, které se pohybují v prostředí manuálně pracujících rodičů, převažuje pasivní volba aktivit nad aktivnějším charakterem. Nicméně, nehledě na prostředí, lze konstatovat, že téměř u všech dětí, které vypovídaly o aktivitách, zmínily vyplnění času ve virtuální realitě. Zde bych viděla jednu z determinant moderní technologie působící a ovlivňující požadavky společnosti.

Manuálně pracující rodiče uvádějí, že pocítují nedostatek volnému času. Jejich náplní je práce a zajištění sociálních a ekonomických potřeb všech členů domácnosti. Ale i přes pocítovaný nedostatek se snaží volný čas investovat dětem a do společného trávení času.

Další funkční rodiny jsou složeny z rodičů, především zaměstnaných v dělnickém prostředí. Čas těchto dětí je pasivnější, avšak uvědomují si, že volný čas je důležitý. Z výpovědí lze však vyzorovat, že náplň volného času je kompenzací povinností.

V problémovém prostředí jsou často rodiče přetížení pracovními povinnostmi nebo jinými problémy. Jedná se o problémy v komunikaci, ať už pro nedostatek času či mnohost problémů. Tyto problémy dále často vedou k zanedbávání některých dalších funkcí. Jedná se o funkci výchovnou, která má úzký vztah s funkcí emocionální. Výchovu bez citu a pochopení nelze definovat pojmem výchova.

Volný čas buď vůbec nemají. Pokud jej mají, věnují se sami svým potřebám, přičemž jsou na děti kladeny nadměrné mimoškolní požadavky. V dalším případě je situace taková, že se dítě s rodiči doma vidí málo.

Děti z funkčního rodinného prostředí hodnotily volný čas jako čas bez povinností, kdy nemusejí nic dělat. Čas, který mají pro sebe, pro kamarády, čas na záliby a zájmy. Je pro ně časem, který dokáže rozšířit jejich zorné pole vědomostí a dovedností.

Čas dětí, z problémového prostředí přetížených rodin, je determinován především problémy. Většinou jsou tyto problémy ekonomické, v některých rodinách se vyskytují i

další problémy. Zanedbávání funkcí, nedostatek pozornosti, krajně zvolený výchovný styl, to vše mohou být vlivy, které v rodinném prostředí působí. V jednom případě jsem rozhovor vedla s rodinou, kde se vyskytoval problém alkoholu. Zde hrála roli i osobnost rodiče.

V těchto rodinách byly volný čas a jeho náplň ovlivněny také nedostatkem financí nebo nedostatkem času investovat do aktivit dětí.

Volný čas dětí z těchto rodin je nedostatečný. Rodiče ani děti jej nepokládají za něco, co by mělo v jejich životě větší hodnotu. Děti odpovídaly, že mnoho volného času je to pro ně čas dalších povinností. Pokud nemají ve volném čase povinnosti, neví, jak jej vyplnit. Vnímají volný čas jako čas ničím nenaplněný, který nazývají nudou. Rodina jim neposkytuje žádný větší vzor, jak si volný čas plánovat a jak jej funkčně využít.

Výsledky však nelze zobecnit na velké procento dětí z funkčních a problémových rodin. Výzkumné téma rodin, dětí a volného času se taktéž komplikuje tím, že v rodině, ale i na rodinu působí řada faktorů, Z prostředí, kde se jedinec nachází, však faktory vyloučit zcela nelze. Může se jednat o vnější faktory i vnitřní faktory samotného dítěte, které mají vliv na uspořádání volného času. Záleží tedy i na samotném dítěti z problémové rodiny, zda se pro něj volný čas stane důležitou součástí. Nabízí se možnost uvažovat nad tím, jak dětem z prostředí, které jim neposkytuje kvalitní podněty k trávení a uspořádání volného času, dopomoci ke kvalitnímu prožívání volného času. Zde by ke slovu přišla právě pedagogika volného času a pedagogické ovlivňování volného času.

Děti z problémových rodin mají méně volného času, některé dokonce pociťovaly velký nedostatek volného času. Hovořily také o nudě. Pokud volný čas mají k dispozici, neví, jak jej vyplnit. Volný čas má nezastupitelné místo v režimu dne. Dlouhodobá absence volného času může směřovat až k patologickým problémům vznikajícím ve volném čase. Mezi něž patří právě dětmi zmiňovaný pocit nudy, který přichází i přesto, že se dětem naskytne volný čas.

Volný čas pokládají za promarněný nebo dokonce zbytečný, ač mají představy o jeho vyplnění. Často potom chybí umění si volný čas smysluplně organizovat a využít. Náplň hledají v činnostech, které směřují k nezdravému využívání času provázené rizikovým chováním.

K odstranění pocitu nudy, kromě prostředí, je důležitá i kvalita výchovné péče s dostatkem citlivosti k emocionálním potřebám.

V rodině podnikatelů nešlo přehlednout bohaté materiální zajištění. Děti, ač obklopeny mnoha věcmi, přesto neví, co s volným časem. Děti zůstávají každý den odkázány na vlastní časový rozvrh dne. S rodiči přijdou do kontaktu pouze při odchodu do školy a do práce. Rodiče jsou si vědomi, že nemají čas. Není pro ně ani důležitý, upřednostňují materiální hodnoty. Rodiče počítají s tím, že děti nejsou již malé a tudíž je potřebují méně. Jde však pouze o subjektivní pocit. Děti by si naopak pozornost čas od času přály, alespoň v podobě rozhovoru. Chybí vzájemná komunikace.

Zamkllost a stydlivost, až nezáměr o jakoukoliv konverzaci, vyplývá z nedostatku rodičovské pozornosti směrem k dětem.

Je zajímavé si povšimnout, že ve výpovědích participantů hovoří pouze o volném čase jako o čase v interakci rodiče - děti. Nezmiňují se téměř o společném trávení času v širším okruhu rodiny či přátel. Vyjma některých dětí, které zmiňují, že volný čas tráví aktivitami s kamarády, avšak spíše ve virtuálním prostředí.

Tato skutečnost dokládá, že se rodiny stávají individuálním teritoriím členů jedné domácnosti. Fakt, že rodina poskytuje základní socializační podmínky pro zdravý rozvoj a vývoj dítěte, je nepostradatelný. Nicméně, nemálo důležité je kontakt neomezovat, je potřeba i sekundárních, vrstevnických skupin. Dnes do vlivných skupin patří virtuální skupiny přátel.

Děti z funkčních rodin mají blíže k aktivnějšímu charakteru trávení volného času. Volného času mají dostatek, s dostatečnými podněty, nebo alespoň s podporou ze strany rodiny. Rodiče se snaží ukazovat dětem pozitivní životní styl. Snaží se jim věnovat společně strávený čas.

Děti z problémových rodin tráví volný čas spíše pasivně. Častěji uvádějí nedostatek volného času, který plyne z přetěžování a kladením nepřiměřených požadavků v domácnosti. Taktéž častěji zmiňují nudu, především v případě, že mají dostatek volného času.

Rodina je prostředím, které do jisté míry ovlivňuje vnímání i trávení volného času dětí.

Závěr

Práce zahrnuje v teoretické části vysvětlení základních kategorií, jako jsou volný čas, prostředí, rodina a determinanty, které mohou ovlivňovat volný čas dětí. Primární determinantou je pro dítě rodina, respektive rodinné prostředí, které jej obklopuje a působí na formování jeho osobnosti a vývoje. Mezi různé funkce, které by rodina měla plnit, je i funkce výchovná.

Dítě ve věku do 15 let potřebuje vzor, s kterým by pak mohlo dále pracovat. Vhodným prostředím je funkční, harmonické prostředí, kde je dítěti věnováno dostatek času a pozornosti. Opakem se stává problémová rodina, kde na dítě není tolik času, zájem o něj a jeho uspořádání dne, volného času je malý, nebo žádný. Takové dítě je většinou odkázáno samo na sebe, na své uspořádání volného času. Rodiče na některé děti delegují povinnosti, které více či méně neumožňují dítěti mít volný čas.

Každé osobnosti, jakožto svobodné bytosti, náleží svobodné rozhodování. Proto lze říci, že ne každé dítě z problémové rodiny přebere každý vzor z prostředí, ve kterém vyrůstá. I s takovým příkladem jsem se ve výpovědi setkala. Nicméně z výpovědí dětí lze usoudit, že to, jak tráví volný čas, ovlivňuje společné trávení volného času v rodině. I přesto, že děti mají vlastní zájmy, jejich uskutečnění více závisí na podmínkách rodiny, které se dítěti nabízejí.

Z praktické části lze vyvodit, že prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, má nemalý vliv, ne však bezpodmínečný. Je třeba brát v úvahu jak vnější, tak vnitřní determinanty. Dále je třeba přijmout fakt, že lidská bytost je složitý celek, který je ovlivněn nejen prostředím vnějším, ale i vnitřním, tedy psychickými pochody, které jsou velmi složité, v neposlední řadě závislé i na vývoji jedince. Ovlivňují tak subjektivní uvažování, postoje, jednání. Především pak u dětí.

Cílem této diplomové práce bylo posoudit volný čas dětí z funkční rodiny a problémové rodiny. Do rozhovorů se zapojilo jedenáct dětí, ve věku od 11 do 15 let.

Většina rodičů měla taktéž zájem se vyjádřit k rodinné situaci a funkčnosti prostředí, či upřesnit, zda tráví společně čas či netráví. Obraz dítěte a volného času tedy ukázaly krátké výpovědi rodiče, popřípadě prarodiče.

V každém případě lze v této souvislosti vyzorovat určité odlišnosti v chápání i trávení volného času dětí z obou prostředí. Jedinci vypovídají o volném čase tak, jež jim nabízí rodinné prostředí.

Za zajímavé zjištění považuji i to, že děti by se rády svěřily, ale především děti z problémových rodin nemají většinou komu. Nemají se komu svěřit, nemají komu říci a popovídat si, třeba i o tom, co by je bavilo ve volném čase.

Práce měla přispět k diferencovanějšímu porozumění vztahu dětí z odlišného rodinného prostředí a volného času. Z výsledků nelze vyvozovat jednoznačný závěr, nicméně lze hledat podobnost uspořádání volného času s poskytnutým vzorcem rodinného prostředí.

Cílem práce bylo porovnat chápání volného času a náplň dětí vyrůstajících v odlišném rodinném prostředí. Odlišnosti najít lze, především v náplni a modelu, který poskytuje funkční a problémové prostředí. Zajímavá byla i interpretace samotných rodičů ve srovnání s pohledem dítěte. Informace, které jsem získala, jsem se snažila zachovat v podobě, kterou poskytli účastníci, aby nedocházelo ke zkreslené interpretaci. Sbíráni informací a následná interpretace vyžaduje dlouhodobou spolupráci s rodinami. V každé rodině lze nalézt, a to dokonce i v té normálně fungující, odchylky, právě třeba v podobě kulturních rodinných zvyků a témat.

Volný čas se už dnes stává jednou z důležitých hodnot. Toto stanovisko se dá předpokládat i do budoucna. Lidé si uvědomují, že práce je důležitá, ale pro opravdový prožitek lidství je potřebný právě volný čas, ve kterém se člověk může stát sám sebou, může v něm uskutečňovat své představy a cíle.

Taktéž rodina prochází vývojem. I téma rodiny je kapitola, která si zaslouží pozornost. Obě tyto oblasti zůstávají otevřenými a diskutovatelnými, do kterých bude dále čím přispívat, rozšiřovat je o nové skutečnosti, příspěvky a poznatky.

Abstrakt

MIKEŠOVÁ, M. *Volný čas dětí v kontextu rodinného prostředí*. České Budějovice 2016. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce J. Mišovič.

Diplomová práce „Volný čas dětí v kontextu rodinného prostředí“ se zaměřuje na trávení volného času dětí v problémových rodinách ve srovnání s funkčními rodinami. V práci se pracuje s pojmy volný čas a rodina, respektive rodinné prostředí, je zapojen pohled pedagogický, sociologický i psychologický.

Cílem práce je naznačit rozdíly volného času dětí z různého prostředí rodin. Jedná se o rodiny problémové a rodiny funkční. Pro uvedené typy rodinného prostředí byla stanovena kritéria. Kritérium funkčnosti rodiny jsou adaptabilita, soudržnost, komunikace v rodině a absence rizikového chování. Kritériem funkčnosti je tedy vyloučení výše uvedených kritérií problémového prostředí. Problematika je zpracována prostřednictvím teoretických poznatků a empirických metod. Zvolené metody jsou pozorování a polostrukturovaný rozhovor.

Klíčová slova: volný čas, dítě, prostředí, rodina

Abstract

Diploma thesis of “The free time of children in the context of the family world“ focuses on the leisure of children in troubled families, compared with functional families. In thesis is working with the concepts of free time and the family, and the family environment, is involved view the educational, sociological and psychological.

The aim is to indicate differences in leisure time activities for children from different backgrounds families. This is problematic families and functional family. For these types of family environment that criteria. Criterion family functioning are adaptability, cohesion, family communication and absence of risky behavior. Functional criteria will therefore exclude the above criteria problematic environment. I will work through the issues of theoretical knowledge and empirical methods. The chosen method is observation and semi-structured interview.

The keywords are free time, child, world, family.

Použitá literatura

- 1) BENDL, Stanislav a kol. *Vychovatelství: učebnice teoretických základů oboru*. Vydání 1. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-4248-9.
- 2) BLÁHA, V. *Volný čas, výchova a sociální formování žáků v době mimo vyučování. Teorie volného času dětí a její uplatnění v pojetí komunistické výchovy žáků základních škol v době mimo vyučování*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980. ISBN neuvedeno
- 3) BOLELOUCKÝ, Zdeněk a kol. *Hraniční stavy v psychiatrii*. Praha: Grada, 1993. ISBN 80-7169-029-5.
- 4) BRINDZA, Ján. *Deti a ich voľný čas*. Bratislava: Smena, 1984. Pionierska knižnica. ISBN neuvedeno.
- 5) CALHOUN, Craig J. *Sociology*. 6th ed. New York: McGraw-Hill, 1994. ISBN 0-07-037879-7.
- 6) COLLIN, Catherine a kol. *Kniha psychologie*. Praha: Knižní klub, 2014. Universum. ISBN 978-80-242-4316-0.
- 7) DUFFKOVÁ, Jana. *Sociologie životního stylu*. Praha : Vydavatelství PA ČR, 2007. ISBN 978-80-7251-266-9.
- 8) FÁZIK, Alexander, ed. a ŠTEMBERK, Jan, ed. *Aktuální problémy volného času a cestovního ruchu*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s katedrou společenských věd Vysoké školy obchodní v Praze, 2013. ISBN 978-80-7415-076-0.
- 9) FILIPCOVÁ, Blanka. *Člověk, práce, volný čas*. Praha: Svoboda, 1966. ISBN neuvedeno
- 10) FILIPCOVÁ, Blanka. *Člověk, práce, volný čas*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1967. ISBN neuvedeno
- 11) FONTANA, David. *Psychologie ve školní praxi: příručka pro učitele*. Překlad Karel Balcar. Vyd. 3. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-725-1.
- 12) FROMM, Erich. *Mít, nebo Být*. Praha: Aurora, 2001. ISBN 80-7299-036-5.
- 13) GIDDENS, Anthony a SUTTON, Philip W., ed. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013. ISBN 978-80-257-0807-1.
- 14) HÁJEK, Bedřich. *Pedagogické ovlivňování volného času: současné trendy*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-473-1.

- 15) HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1168-3.
- 16) HELUS, Zdeněk. *Úvod do sociální psychologie: (aktualizovaná témata pro studující učitelství)*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2001. ISBN 80-7290-054-4.
- 17) HODAŇ, Bohuslav. *Volný čas a jeho současné problémy: sborník příspěvků přednesených na vědeckém symposiu v Olomouci ve dnech 20. a 21. května 2002*. Olomouc: Hanex, 2002. ISBN 80-85783-37-1.
- 18) HOFBAUER, Břetislav a KAPLÁNEK, Michal, ed. *Kapitoly z pedagogiky volného času: soubor pojednání o volném čase a jeho výchovném zhodnocování*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7394-240-3.
- 19) HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-927.
- 20) JANIŠ, Kamil, KRAUS, Blahoslav a VACEK, Pavel. *Kapitoly ze základů pedagogiky: studijní text*. 5. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. ISBN 978-80-7435-083-2.
- 21) JANIŠ, Kamil. *Úvod do problematiky volného času*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik, Ústav pedagogických a psychologických věd, 2009. ISBN 978-80-7248-530-7.
- 22) KAPLÁNEK, Michal. *Čas volnosti - čas výchovy: pedagogické úvahy o volném čase*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0450-3.
- 23) KOUKOLÍK, František a DRTILOVÁ, Jana. *Život s deprivanty. I, Zlo na každý den*. Praha: Galén, 2001. ISBN 80-7262-088-6.
- 24) KRATOCHVÍLOVÁ, Emília. *Pedagogika volného času: výchova v čase mimo vyučování v pedagogickej teórii a v praxi*. Bratislava: Vydavateľstvo UK, 2004. ISBN 80-223-1930-9.
- 25) KRAUS, Vladimír. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3
- 26) MASLOW, Arthur. *Family connections: parenting your grown children*. New York: Doubleday, 1982. ISBN 0-385-17094-7.
- 27) MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum, 1986. ISBN neuvedeno
- 28) MATOUŠEK., Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha : Sociologické nakladatelství. 1997. ISBN 80-85850-24-9

- 29) MATOUŠEK, Oldřich a KROFTOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-226-2.
- 30) MATOUŠEK, Oldřich a KROFTOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence*. Vyd. 2., Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X.
- 31) MONTOUSSÉ, Marc a RENOARD, Gilles. *Přehled sociologie*. Překlad Kateřina Dohnalová. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-976-3.
- 32) NĚMEC, Jiří. *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času*. Brno: Paido, 2002. ISBN 80-7315-012-3.
- 33) NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius loci: krajina, místo, architektura*. Překlad Petr Kratochvíl a Pavel Halík. 2. vyd. Praha: Dokořán, 2010. ISBN 978-80-7363-303-5.
- 34) *O výchově a volném čase: sborník z ... mezinárodní konference ... České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006.*
- 35) OLIVERIUS, Rudolf a kol. *Psychologické problémy rodiny a rodinných vztahů*. Praha: SPN, 1989. ISBN 80-7066-038-4.
- 36) PÁVKOVÁ, Jiřina a kol. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-295-5.
- 37) PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál 2002. ISBN 80-7178-711-6.
- 38) PÁVKOVÁ, Jiřina a kol. *Pedagogika volného času*. Vyd.3. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-423-6
- 39) PLAŇAVA, Ivo. *Manželství a rodiny: struktura, dynamika, komunikace*. Brno: Doplněk, 2000. ISBN 80-7239-039-2.
- 40) POLÁČKOVÁ, Věra, KRAUS Blahoslav et al. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
- 41) PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3470-5.
- 42) PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 6.,aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-647-6.
- 43) RABUŠIC, Ladislav, ed. a HAMANOVÁ, Jana, ed. *Hodnoty a postoje v ČR 1991-2008: (pramenná publikace European Values Study)*. [Brno]: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-4952-9.
- 44) SAK, Petr. *Mroměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000. ISBN 80-7229-042-8.

- 45) SLEPIČKOVÁ, Irena. Sport a volný čas. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1039-6
- 46) SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.
- 47) SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. 2., přeprac. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-250-8.
- 48) SPOUSTA, Vladimír et al. *Teoretické základy výchovy ve volném čase*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1994. 183 s. ISBN 80-210-1007-X.
- 49) SPOUSTA, Vladimír et al. *Teoretické základy výchovy ve volném čase*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1007-X.
- 50) STRASBURGER, Victor C, Barbara J WILSON a Amy B JORDAN. *Children, adolescents, and the media*. 3rd ed. Thousand Oaks: SAGE, 2014. ISBN 978-1-4129-9926-7.
- 51) ŠEĐOVÁ, Klára. *Děti a rodiče před televizí. Rodinná socializace dětského televizního diváctví*. Brno: Paido, 2007. ISBN 978-80-7315-149-2.
- 52) ŠVAŘÍČEK, Roman a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
- 53) ŠVIGOVÁ, Marie. *Volný čas a my*. Praha: Svobodné slovo, 1967. ISBN neuvedeno
- 54) TUČEK, Milan a Hana FRIEDLANDEROVÁ. *Češi na prahu nového tisíciletí*. Praha: Median, 2000. ISBN 80-85850-88-5.
- 55) VANĚK, Jan. *K biologickým a psychologickým zřetelům výchovy*. Praha: SPN, 1972. ISBN neuvedeno.
- 56) VÁŽANSKÝ, Mojmír a SMĚKAL, Vladimír. *Základy pedagogiky volného času*. Brno: Paido, 1995. ISBN 80-901737-9-9.
- 57) VESELÁ, Jana. *Jak ve volném čase?: projekty her pro volný čas dětí a mládeže*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2 sv. ISBN 80-7041-146-5.
- 58) VÝROST, Jozef, ed. a SLAMĚNÍK, Ivan, ed. *Aplikovaná sociální psychologie I*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-269-6.

Elektronické zdroje

- 59) MINGO, Isabella. Subjective and Objective Aspects of Free Time: The Italian Case. *Journal of Happiness Studies* [online]. 2014, **15**(2), 425-441 [cit. 2016-03-15]. DOI: 10.1007/s10902-013-9429-8. ISSN 13894978.

- 60) NEFAT, Ariana. *Parents' Perceptions of Food Advertising Aimed at Children on Television: Exposure, Influence and Regulations. Economic Research (Economic Research)* [online]. 2011, **24**(1), 49-67 [cit. 2016-03-15]. ISSN 1331677X.

Seznam schémat a tabulek

Seznam schémat

Schéma 1: Volnočasové aktivity	41
Schéma 2: Rodina	48
Schéma 3: Vztahy	56

Seznam tabulek

Tabulka 1: Děti a volný čas	77
-----------------------------------	----